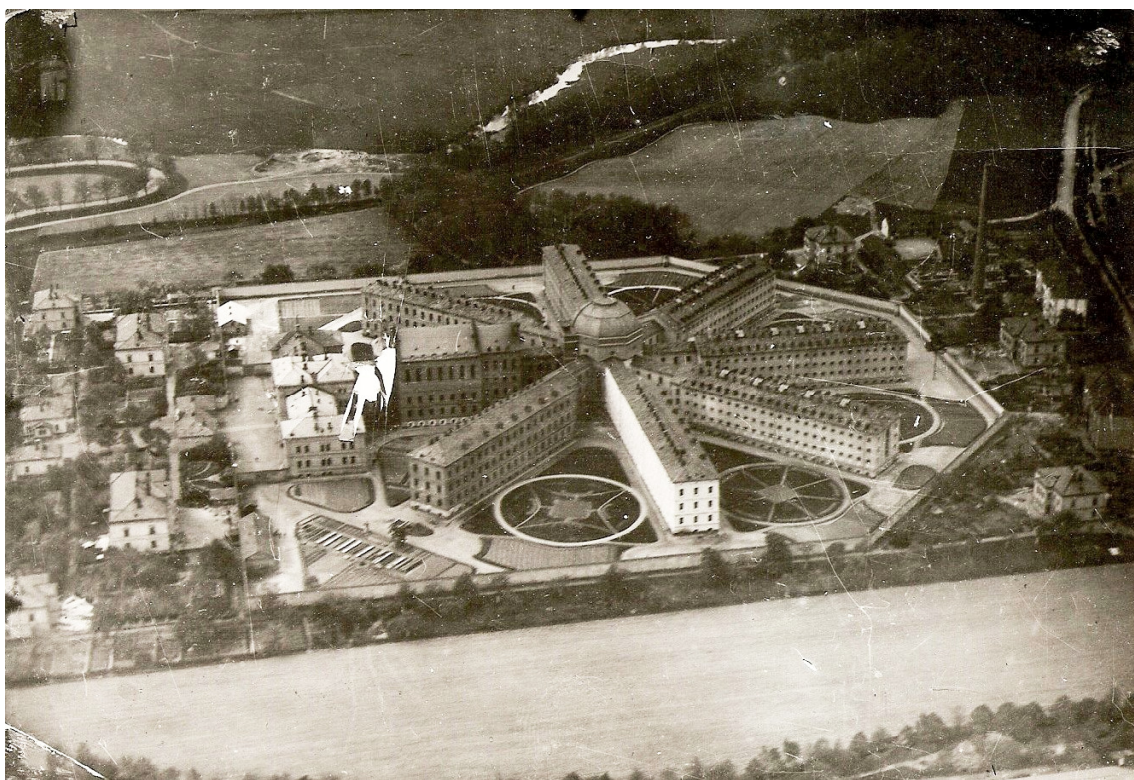


Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926

Lukáš Paleček



Letecký pohled na plzeňskou věznici z roku 1935 (foto Archiv Věznice Plzeň).

Plzeňskou věznici jistě není nutné blíže představovat. Proslavena byla nejen těžkými podmínkami výkonu trestu odnětí svobody, o čemž svědčí vysoká nemocnost a úmrtnost odsouzených mezi lety 1878 – 1928, ale také u nás ojedinělým paprskovitým architektonickým řešením, které bylo zřejmě poprvé použito anglickým architektem Williamem Blackburnem při výstavbě věznice v Ipswichi v Anglii v letech 1784 – 1790.¹

¹ Jindřich VYBÍRAL, *Domy bez fasády: Architektura věznic*, in: K. Bláhová, *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, KLP, Praha 2002, s. 356.

Historie plzeňské věznice se začala psát v roce 1870, kdy padlo rozhodnutí o vykoupení příslušných pozemků od Královského města Plzně. Teprve po tříletém dohadování o jejich ceně mezi městem a státem a následných pěti letech samotné výstavby, kterou realizovali architekt a c.k. vrchní stavební rada Emanuel rytíř



*První ředitel věznice Julius Schnabel
(foto Archiv věznice Plzeň).*

Trojan von Bylanow, projektant a c.k. vrchní inženýr Franz Maurus a vedoucí komise rozhodující o stavbě nové trestnice inženýr Jan Kauer, byla věznice v červnu roku 1878 definitivně dokončena a následujícího měsíce zprovozněna.² Jejím prvním ředitelem (vrchním ředitelem) byl nadporučík dělostřelectva v záloze Julius Schnabel. Ten také osobně přijal na nádvoří věznice dne 16. července 1878 první eskortu 43 vězňů z pražské Svatováclavské zemské trestnice. Od tohoto okamžiku lze sledovat bezesporu zajímavou historii plzeňské věznice. Jedním z jejích vzácných historických pramenů je i pamětní kniha, založená v roce 1926 ředitelem Dr. Františkem Kočím, používaná však jen do roku 1949.

Významné a zajímavé osobnosti podepsané v pamětní knize

Mezi prvními návštěvníky věznice, kteří se zapsali do výše uvedené pamětní knihy (26. února 1927), byl tehdejší ministr spravedlnosti prof. Dr. Robert Mayr-Harting. Ten přijel na neohlášenou návštěvu, při které zkontroloval celý samovazby, společnou vazbu, dílny a další zařízení věznice a také od města Plzně pronajatý vězeňský statek v nedalekých Liticích.

Dr. Mayr-Harting byl významný německý právník a prvorepublikový křesťanskosociální politik. V letech 1920 – 1925 byl senátorem Národního shromáždění, v letech 1921 – 1922 rektorem německé univerzity v Praze a od roku 1925 do roku 1939 poslancem Národního shromáždění. Funkci ministra spravedlnosti vykonával od roku 1926 v třetí vládě Antonína Švehly a po jejím pádu ještě v první vládě Františka Udržala do prosince roku 1929.

Další zajímavou a ve věznici jistě nečekanou osobností, podepsanou na první stránce pamětní knihy, je akademický malíř Josef Lada, který navštívil věznici dne 4. ledna 1930 spolu s místopředsedou Poslanecké sněmovny Emilem Špatným.

Emil Špatný patřil v době Rakousko-Uherska mezi významné představitele národně socialistické antimilitaristické mládeže, za což byl úřady pronásledován

² Do poloviny 20. století bylo užíváno označení Trestnice pro muže v Plzni (do roku 1918 Die k.k. Männer Strafanstalt in Pilsen / c.k. mužská trestnice v Plzni).

a těžce žalářován. Od roku 1920 až do své smrti v roce 1937 byl členem Národního shromáždění, kde se věnoval především práci v branném výboru.

Dne 31. května 1930 zavítali do plzeňské věznice dva její „občanští kontrolori“.³ Prvním z nich byl místopředseda Poslanecké sněmovny Dr. František Lukavský, plzeňský národně demokratický poslanec, středoškolský profesor a významný činovník plzeňských osvětových a literárních spolků. Druhým občanským kontrolorem byl známý sociálně demokratický poslanec a spisovatel Vojta Beneš, bratr Dr. Edvarda Beneše a blízký spolupracovník prof. Dr. Tomáše Garrigue Masaryka a Dr. Milana Rastislava Štefánika v době první světové války.

Nezvyklá událost v historii plzeňské věznice se stala v druhé polovině roku 1930. Tehdy se ve dnech 25. – 30. srpna konal X. Mezinárodní kongres pro trestní právo a vězeňství v Praze. Při této příležitosti přijelo dne 27. srpna 380 jeho delegátů zvláštním vlakem do Plzně, kde si prohlédli borskou věznici a Měšťanský pivovar.⁴ Díky tomu můžeme v pamětní knize nalézt podpisy akademiků z oblasti kriminologie, psychologie a práva a představitelů vězeňských a policejních sborů, ústavů a zařízení celé řady zemí. Za všechny tyto podepsané návštěvníky lze namátkou uvést psychiatry a kriminology prof. Dr. Gustava Aschaffenburga z Kölnu a Dr. Hastingsse Hornela Harta z New Yorku, právního teoretika prof. Dr. Theodora Rittlera z Innsbrucku, prezidenta německého Říšského soudu Dr. Erwina Rumkeho či sociologa a dlouholetého ředitele Children's Village v New Yorku Dr. Leona C. Faulknera, který byl následujícího roku zvolen předsedou 61. Kongresu Americké vězeňské asociace.⁵

Zajímavostí v pamětní knize je i soubor podpisů ze dne 5. prosince 1930 vzniklý u příležitosti zrušení vojenského střežení věznice a předání vnější strážní služby strážci vězeňské (dozorecké). Velitel vojenské stráže rotmistr Sedlecký předal službu inspektorovi vězeňské stráže a poté se strážním oddílem a s vojenskou hudbou 18. pěšího pluku odpochoval do plzeňských kasáren. Vojenskou stráž vyprovázeli i oddíl šedesáti dozorců, kteří s vojáky pochodovali až na dnešní Klatovskou třídu, kde na rozloučenou defilovali a poté se vrátili zpět do věznice.

Asi nejvýznamnější událostí ze všech, které se kdy v plzeňské věznici uskutečnily, a ze které se nám také dochovalo mnoho desítek podpisů v pamětní knize, bylo slavnostní otevření „Cely Dr. Al. Rašína a Omladiny“ dne 11. února 1934.⁶ Velkolepé oslavy 40. výročí vynesení rozsudku nad Omladinou probíhaly v únoru na mnoha místech republiky včetně Plzně.⁷ Právě v Plzni na Borech bylo

³ Občanské kontrolory vězeňských ústavů jmenoval ministr spravedlnosti od roku 1920 z řad členů Národního shromáždění. Prvním takto jmenovaným kontrolorem borské věznice byl socialista, plzeňský poslanec Antonín Remeš.

⁴ Účastníky kongresu, kteří přijeli do Plzně zvláštním vlakem v 09.42 hod., doprovázel ministerský rada ministerstva spravedlnosti Dr. Emil Pavel Lány.

⁵ Kongres se konal ve dnech 18. – 23. října 1931 v Baltimoru (Maryland, USA).

⁶ Ve výroční zprávě věznice za rok 1934 se uvádí, že slavnosti se zúčastnilo asi 500 osob.

⁷ Omladina bylo studentské a dělnické hnutí sympatizující s Mladočechy, které vzniklo v druhé polovině 80. let 19. století.

po zinscenovaném politickém procesu s Omladinou v roce 1894 uvězněno 31 z 68 odsouzených včetně pozdějšího prvního ministra financí Československé republiky Dr. Aloise Rašína.⁸



Plzeňská věznice okolo roku 1900 (foto Archiv věznice Plzeň).

Slavnostní otevření bylo zahájeno ve 12.00 hodin písní „Sláva Tobě“ v podání plzeňského pěveckého spolku Smetana pod vedením sbormistra a dirigenta Plzeňské filharmonie Bohdana Gselhofera, za účasti ministra spravedlnosti Dr. Alfréda Meissnera, předsedy Senátu Národního shromáždění a jednoho z „mužů 28. října“ Dr. Františka Soukupa, mnohých poslanců a senátorů, předsedy Národní rady československé prof. Dr. Bohumila Němce, guvernéra Národní banky československé Dr. Viléma Pospíšila, pražského primátora a někdejšího obhájce omladinářů Dr. Karla Baxy, starosty města Plzně a poslance Ludka Pika, starosty města Rokycan Josefa Zápotočného, místopředsedy Československé obce legionářské Dr. Zdeňka Foustky, předsedy Politického klubu Omladinářů – devadesátníků Dr. Jana Masáka, předsedy České kolonie v Londýně a spolupracovníka prezidenta T. G. Masaryka Jana Sýkory, představitele Československé obce sokolské Josefa Truhláře, samotných vězněných omladinářů a jejich rodinných příslušníků či pozůstalých a dalších osobností. Někdejší přední omladinář, poslanec Dr. Antonín Hajn na závěr svého projevu předal klíče od cely přítomnému ministru spravedlnosti, který klíče převzal a slavnostně slíbil, že cela již nikdy nebude sloužit svému původnímu účelu a bude v ní navždy pietně uchována vzpomínka

⁸ Dr. Alois Rašín zemřel 18. 2. 1923 na následky zranění, která mu způsobil komunistický atentátník Josef Šoupal. Ten byl dne 17. 8. 1931 převezen z věznice v Kartouzích do věznice na Borech, kde pobýval i v době slavnostního otevření „Cely Dr. Al. Rašína a Omladiny“.

na Dr. Rašína a omladináře.⁹ V cele byly umístěny plakety tří čelných omladinářů a busta Dr. Aloise Rašína od vynikajícího českého sochaře Ladislava Šalouna, autora Husova pomníku na pražském Staroměstském náměstí, který se slavnostního otevření rovněž zúčastnil. V pamětní knize, opatřené k této příležitosti na příslušném listu perokresbou symbolizující zápas Čechů s rakouskou nadvládou, můžeme nalézt podpisy snad všech tehdejších účastníků. Celá slavnost včetně projevů byla navíc živě přenášena Československým rozhlasem.

Velmi vzácným návštěvníkem věznice byl také arcibiskup pražský a primas Český, pozdější kardinál Dr. Karel Kašpar. Ten spolu s metropolitním kanovníkem v Praze Dr. Josefem Čihákem, plzeňským arciděkanem a později neblaze proslulým zakladatelem plzeňské pobočky Vlajky¹⁰ Antonínem Havelkou a svým osobním sekretářem Josefem Vladykou navštívil věznici dne 3. května 1934. O jeho návštěvě vypovídá následující reportáž Českého deníku, vydaná o den později: „Včera o 8. hodině ranní přijel se svým průvodem pražský arcibiskup dr. Karel Kašpar k návštěvě mužské trestnice na Borech v Plzni. U vchodu do trestnice uvítalo českého primasa úřednictvo trestnice v čele s vrchním ředitelem dr. R. Štefkou, načež odebrali se všichni přítomní do ústavní kaple, kde shromážděno bylo na 500 vězňů, pro něž arcibiskup dr. Kašpar za asistence duchovenstva celebroval mši sv. U vchodu do kaple byl arcibiskup uvítán duchovním správcem trestnice P. Jaroslavem Zíkou. Jak vrch. řediteli dru Štefkovi, tak P. Zíkovi poděkoval dr. Kašpar vřelými slovy a se slzami v očích, že mu byla návštěva umožněna. Při mši sv. zpíval pěvecký sbor, skládající se vesměs z vězňů, písně, jejichž slova i hudba pochází od chovanců trestnice. Sbor, řízený ústavním řídícím učitelem K. Tykvartem, vyzněl opravdu mohutně a s precisní zladěností. Mše i sbory byly rozesílány do vězeňské nemocnice rozhlasem. Po mši bylo české a německé kázání a po něm navštívil dr. Kašpar nemocné vězně, s nimiž s každým pohovořil. Návštěva byla skončena k 11. hodině dopolední, takže ztrávil dr. Kašpar téměř celé dopoledne v borské trestnici, prohlédnuv si samozřejmě i celou dra Rašína. V upomínku na návštěvu byla pak dru Kašparovi odevzdána umělecká perokresba kláštera Dominikánů v Plzni, v němž – jak známo – je ubytován. Je to dílo jednoho z vězňů, který je akademickým malířem. Perokresba vložena byla do umělecky provedených desek, nesoucích datum návštěvy. Ku konci poděkoval ještě jednou dr. Kašpar vrch. řediteli dru Štefkovi za krásné přijetí a říd. učiteli Tykvartovi za pěvecké sbory a srdečně se se všemi rozloučil.“

V poněkud odlišném duchu asi proběhla návštěva herce a komika Vlasty Buriana, který se svou nelegitimní dcerou Emílií Marií, několikanásobným mistrem republiky v tenise Ing. Pavlem Macenauerem a dalšími zavítal do plzeňské věznice v neděli dne 20. května 1934, tedy jen několik málo dnů po návštěvě arcibiskupa Kašpara. V dobovém tisku se uvádí, že Vlasta Burian sehrál o den dříve, tedy 19. května, exhibiční tenisové zápasy na dvorcích SK Plzeň na Borech, kterými v Plzni vyvrcholila jarní tenisová sezona.

⁹ O zrušení „Cely Dr. Al. Rašína a Omladiny“ nevíme téměř nic, dá se však předpokládat, že tato pietní místnost zanikla již počátkem okupace v roce 1939. Teprve dne 22. října 2009 se možná podařilo tuto celou identifikovat (dnes křídlo I/7, 1.p., snad cela č. 205).

¹⁰ Fašistické a nacionalistické hnutí v Československu politicky působící od 30. let 20. stol. do r. 1943.

Dne 6. října 1934, krátce po svém povýšení do hodnosti generála šéfa justiční služby, si přijel prohlédnout plzeňskou věznici Dr. Adolf Zelený, který v letech 1930 – 1937 také vykonával funkci prezidenta Nejvyššího soudu vojenského. Ještě téhož roku, nedlouho před svou smrtí, přijel na návštěvu i vicerektor Papežské koleje Nepomucenum v Římě Mons. prof. Dr. Václav Černý.¹¹

Dne 25. září 1935 nečekaně navštívil věznici ministr spravedlnosti Dr. Ivan Dérer za doprovodu sekčního šéfa Dr. Františka Palečka a ministerského rady Dr. Františka Dostála.

Dérer byl významný slovenský sociálně demokratický poslanec a právník, který od roku 1920 do roku 1938 řídil celou řadu vládních resortů (ministerstvo spravedlnosti v letech 1934 – 1938). Po vyhlášení Slovenského štátu v roce 1939 zůstal v Praze, kde se aktivně účastnil odbojového hnutí. Za to byl posléze vězněn nacisty v Praze na Pankráci a následně také v koncentračním táboře Terezín. V letech 1946 až 1948 vykonával funkci předsedy Nejvyššího soudu. V roce 1954 byl komunisty odsouzen na tři a půl roku vězení, ze kterého se vrátil na svobodu po amnestii v roce 1955.

Dne 3. 6. 1936 navštívila věznici manželka Dr. Aloise Rašína Karla spolu s mladším synem Miroslavem a jeho manželkou.¹² Krátce na to dne 31. 8. 1936 přijel starší syn Dr. Aloise Rašína, poslanec Národního shromáždění a občanský kontrolor plzeňské věznice Dr. Ladislav Rašín s manželkou Marií.

Na kontrolu věznice přijel dne 21. 5. 1937 další její občanský kontrolor senátor Národního shromáždění František Müller. Jen o několik dní později dne 30. 5. 1937 se ve věznici po třech letech opět zastavil předseda Senátu Národního shromáždění a jeden z „mužů 28. října“ Dr. František Soukup. Učinil tak při zpáteční cestě ze slavnostního odhalení pomníku T. G. Masaryka a Dr. Beneše v Čelákově na jižním Plzeňsku.

V třicátých letech 20. století byl mezi odsouzenými v Plzni na Borech probuzen zvýšený zájem o pěstování hudby a sborového zpěvu. Začátkem roku 1937 zde byl dokonce založen jazzový orchestr, pro nějž si odsouzení z vlastních prostředků zakoupili hudební nástroje. Vysoká úroveň těchto aktivit přilákala do plzeňské věznice i členy Společnosti pro hudební výchovu, kteří ji navštívili dne 24. 2. 1938. Do pamětní knihy se při této příležitosti podepsali pianista a pedagog Leo Kestenberg, hudební skladatel Alois Hába a historik a muzikolog, pozdější komunistický ministr školství a osvěty Dr. Zdeněk Nejedlý.

Na základě článku 8 mnichovské dohody ze dne 29. 9. 1939 došlo v plzeňské věznici dne 16. 10. 1938 po 19.23 hod. k předání 220 sudetoněmeckých delikventů SS Sturmbannführerovi Lauhasoviczovi za přítomnosti náčelníka štábu Velitelství okrsku Plzeň-Nýřany mjr. gšt. Jindřicha Navrátila. V pamětní knize lze nalézt podpisy i z této pochmurné události.

¹¹ Pontificio Collegio Nepomuceno, seminář pro české bohoslovce založený v roce 1884 jako česká kolej Bohemicum.

¹² Dr. Miroslav Rašín byl v letech 1947 – 1948 velvyslancem Československé republiky v Uruguayi. Tam také dodnes žijí jeho potomci (Racin), kteří se aktivně účastní činnosti krajanského spolku.

Dne 26. 5. 1940 přijel na Bory tehdejší protektorátní ministr spravedlnosti a předseda Ústavního soudu Dr. Jaroslav Krejčí. Ten pak v letech 1942 – 1945 vykonával vedle funkce předsedy Ústavního soudu i funkci předsedy protektorátní vlády. Po skončení druhé světové války byl odsouzen na 25 let odnětí svobody, což pro něho znamenalo trest doživotí. Svůj trest si od roku 1946 částečně odpykával právě v Plzni na Borech, kde byly uvězněni i další členové protektorátní vlády. Zemřel ve věznici v Praze na Pankráci v roce 1956.

V květnu 1945, kdy Plzeň osvobodila americká armáda, se do pamětní knihy věznice podepsali nejen američtí důstojníci ale také styčný důstojník u Armády USA (u generála George S. Pattona), novinář a poslanec Prozatímního Národního shromáždění Dr. Ivo Ducháček.¹³ Krátce poté (27. 5. 1945) přijel i československý válečný zpravodaj přidělený Hlavnímu velitelství spojeneckých expedičních sil (S.H.A.E.F.)¹⁴ a zakladatel exilové Svobodné československé informační služby (FCI)¹⁵ Josef Josten. Ten se po emigraci v únoru 1948 stal jednou z nejvýraznějších osobností československého politického exilu ve Velké Británii, kde se svými široce zaměřenými aktivitami snažil mobilizovat politické kruhy i širokou veřejnost proti komunismu.

U příležitosti slavnostního odhalení „pamětní desky popravených a umučených členů sboru vězeňské stráže v německých žalářích“ navštívil plzeňskou věznici dne 19. 5. 1946 národní socialista, ministr spravedlnosti Dr. Prokop Drtina.¹⁶ Do doby podepsání mnichovské dohody působil jako tajemník prezidenta Dr. Edvarda Beneše a od konce války do února 1948 zastával funkci ministra spravedlnosti. Za své poválečné působení v čele resortu spravedlnosti si vysloužil obvinění ze spoluzodpovědnosti za tzv. divoký odsun a zneužívání retribučních soudů

Poslední podpis v pamětní knize ze dne 3. 3. 1949 patří předsedovi Státního soudu Dr. Hugo Richterovi.¹⁷ Tímto podpisem neblaze proslulého předsedy neblaze proslulého soudu jakoby se definitivně uzavřela jedna z kapitol historie plzeňské věznice.

¹³ V roce 1948 odešel z Československa do exilu v USA, kde působil v rozhlasovém vysílání Hlasu Ameriky (Voice of America, VOA) pod pseudonymem Martin Čermák.

¹⁴ Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force

¹⁵ Free Czechoslovakia Information Service

¹⁶ Jména uvedená na pamětní desce: Rudolf Vrnata, popraven 28. 2. 1944 v Drážďanech, Jan Padrta, popraven 13. 11. 1944 v Berlíně, Antonín Razým, zemřel 4. 10. 1942 v Sachsenhausenu, František Jánský, zemřel 6. 2. 1944 v Bambergu, Josef Grus, zemřel 29. 4. 1944 v Ebrachu, Jan Červenka, zemřel 23. 4. 1945 v Straubingu

¹⁷ Totalitní komunistický režim zřídil Státní soud zákonem č. 232/1948 Sb., o Státním soudu, a s ním přijal i zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Tím získala komunistická moc nástroje k realizování politiky třídní nenávisti a k likvidaci svých politických odpůrců především prostřednictvím politických procesů. První obětí této likvidace se stal armádní generál Heliodor Píka, popravený právě v areálu plzeňské věznice dne 21. 6. 1949.

Použité prameny a literatura

Archiv Věznice Plzeň:

- Pamětní kniha věznice z roku 1926.
- Kopie kronik a výročních zpráv věznice z let 1927 – 1930, 1933, 1934 (originály uloženy v Oblastním archivu v Plzni).

Národní shromáždění republiky Československé (1920 – 1938) [online], HTML ed., digitální repozitář Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny, <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=82>

Oficiální stránky Ministerstva zahraničních věcí ČR [online], HTML ed., http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/kultura_a_krajane/krajane/krajane_ve_svete/uruguay/index.html

Oficiální stránky České republiky, České listy [online], HTML ed., <http://www.czech.cz/cz/ceske-listy>

KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století, Libri 2001 [online], HTML ed., <http://www.libri.cz/databaze/kdo20>

Wikipedie, otevřená encyklopedie [online], HTML ed., <http://www.wikipedia.org>

Pavel MINAŘÍK – Pavel ŠRÁMEK, *Personální přehledy předválečné armády*, otištěno v Historie a vojenství 1997/5 [online], HTML ed.,

<http://www.armada.vojenstvi.cz/predvalecna/personalie/5.htm>

Ondřej SLAČÁLEK, *Z dějin českého antimilitarismu* [online], HTML ed.,

<http://www.odpor.wz.cz/CLANKY/HISTORIE/antimilt.htm>

Psychiatric Quaterly, roč. 5, č. 4, prosinec 1931 [online], HTML ed.,

<http://www.springerlink.com/content/t751844004805572/>

Karel KAŠPAR, *Z historie útvaru SNV Plzeň*, Útvar SNV Plzeň, 1978.

Milada POLIŠENSKÁ, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*, Libri, 2009.

Ladislav RAŠÍN, *Paměti Dr. Aloise Rašina*, Pražská akciová tiskárna, Praha 1929.

Pavel TAUŠEK, *Dějiny věznice Bory*, diplomová práce obhájená na katedře historie Fakulty pedagogické ZČU v Plzni, 2005.

Jindřich VYBÍRAL, *Domy bez fasády: Architektura věznic*, in: K. Bláhová, *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, KLP, Praha 2002.

Český směr – deník Československé strany národně socialistické na českém západě ze dne 19. 5. 1934, s. 6.

Český deník ze dne 4. 5. 1934, s. 2.

Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR 1865 – 1965

Alena Kafková



Budova Generálního ředitelství VS ČR v roce 2010 (foto KDH VS ČR).

Události, související se vznikem a vývojem centrálního úřadu pro řízení českého vězeňství do značné míry charakterizují jeho postavení, působnost a úkoly v jednotlivých obdobích společenského vývoje. Ekonomické, politické a právní podmínky vždy předurčovaly směr tohoto vývoje se zřetelem na potřeby trestně právní praxe. Nelze pominout ani výrazné osobnosti, které tento vývoj usměrňovaly v průběhu výkonu vrcholových řídicích funkcí.

Protože jde vzhledem k časovému rozpětí let 1865-1992 o problematiku složitou a náročnou na zpracování, je rozložena do dvou částí. Tento článek je určitým nástinem vývoje ke vzniku generálního ředitelství VS ČR, zachycující období let 1865 – 1965.

Ve druhé polovině 19. století tehdejší rozsáhlá reorganizace rakouského soudnictví měla podstatný vliv též na vývoj rakouského vězeňství. Na základě vydání nového trestního zákoníku v roce 1852 došlo k zestátnění vězeňství pod pravomoc státního ministerstva (ministerstva vnitra).¹⁸ Císařským rozhodnutím a následným ministerským nařízením z roku 1865 přešlo řízení vězeňství do působnosti ministerstva práv (ministerstva spravedlnosti).¹⁹ Ministr spravedlnosti

¹⁸ Zákon trestní ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z.

¹⁹ Císařské rozhodnutí ze dne 16.10.1865 a Ministerské nařízení ze dne 25.10.1865 č. 109/1865 ř.z.

byl zmocněn pověřit vrchním vedením a dozorem nad všemi trestními ústavy jednoho z úředníků ministerstva jako svého zástupce.

Úřad generálního inspektora pro vězeňství ministerstva spravedlnosti

Dnem 1. prosince 1865 byl zřízen úřad generálního inspektora pro vězeňství a do jeho čela zvolen baron Anton v. Hye-Glüneck, který tuto funkci vykonával do 30. června 1867. Po něm již nebylo místo obsazeno a ačkoliv tento úřad nebyl formálně zrušen, jeho agendu společně s ostatními záležitostmi vyřizoval na ministerstvu spravedlnosti vězeňský referát, který vedl ministerský rada Vilém rytíř Pichsa. Řada výnosů a návrhů dokazují s jakou vážností a obdivuhodnými odbornými znalostmi přistoupil generální inspektor ke svému úkolu. Zasluhou vězeňského referátu bylo např. po roce 1879 zajišťováno stravování trestanců ve vlastní režii státu, s čímž souviselo zřizování vězeňských kuchyní. Do té doby byla strava dodávána do trestnic ze soukromých vývařoven. Za další důležitá opatření lze uvést používání trestanců ke kultivačním pracím při regulaci vodních toků a zřízení oddělení pro mladistvé v nově postavené trestnici v Praze. Pro vývoj vězeňství byl důležitý zákon z r. 1867, který změnil četná ustanovení všeobecného trestního zákona, týkající se výkonu trestů a další související předpisy. Dále zákon z r. 1872, jenž se týkal samovazby a zřizoval komise pro výkon trestů. Na jeho podkladě byly zrekonstruovány nebo nově vystavěny v Čechách tři trestnice: Kartouzy (1873), Plzeň-Bory (1878) a Praha-Pankrác (1889). Další ministerské výnosy z období Rakousko-uherské monarchie se týkaly např. stravování vězňů v soudních věznicích a trestnicích ve dnech půstů, uložených jim v rámci trestů, tělocviku trestanců v kobkách, zákazu šňupavého tabáku jako vedlejšího požitku, vydávání pracovních knížek propuštěným trestancům, odstranění práce pro soukromé zákazníky z trestnic, zacházení s politickými vězni, pořizování fotografií a rukopisů trestanců nebo povinného přeočkování vězňů ve všech trestnicích.²⁰

Vězeňský odbor ministerstva spravedlnosti

Uvedené reformy vytvořily podmínky k pronikání prvků moderního evropského vězeňství i po vzniku Československé republiky v roce 1918. V důsledku tzv. recepční normy byl přijat právní řád Rakousko-uherské monarchie, včetně působnosti jednotlivých ministerstev. Ministerstvo spravedlnosti i nadále vykonávalo státní správu soudů, státních zastupitelství a věznic. Jeho sídlem se stala budova bývalé kadetní školy v Praze 4. Justiční správu čekaly velké úkoly jak v legislativě, tak v administrativě. Tomu odpovídala i vnitřní organizace ministerstva, která byla rozdělena do tří odborů – legislativního, soudního a trestního, v čele s přednostou. V roce 1922 k nim přibyl odbor vězeňský, jehož kompetence v roce 1930 přešla na odbor trestní. Odbor se dále členil na jednotlivá

²⁰ Viktor LEITMAIER, *Rakouská nauka o vězeňství se zřetelem na cizozemské vězeňství*, Vídeň 1890.

oddělení, kterým byla přidělována speciální agenda. Do roku 1921 se vězeňstvím bezprostředně zabýval III. odbor - 14. oddělení, v letech 1922 – 1929 byla problematika vězeňství začleněna do IV. odboru - 7. oddělení a opět v letech 1930 – 1939 přešla do III. odboru, s tím že od roku 1932 byla agenda 7. oddělení začleněna do 13. oddělení a takto fungovala beze změn až do roku 1939. Vězeňský odbor vyřizoval záležitosti výkonu trestu, dohledu nad trestnicemi a věznicemi, a to věci všeobecné a organizační, disciplinární, školství a kulturní, záležitosti mladistvých, osobní záležitosti všech zaměstnanců trestnic, věznic a polepšovacích ústavů v celé republice, vyjímaje učitele a kněze, dále věci hospodářské, finanční a běžnou administrativu trestnic a věznic.²¹ Ve funkci přednosty odboru se v letech 1920-1939 vystřídali ministerský rada JUDr. Otomar Černý, JUDr. Josef Roubíček a JUDr. Emil Lány. V období let 1918 – 1938 se postupně pod vedením 12 ministrů a vedoucích ministerských úředníků podařilo nejen znovu obnovit činnost vězeňství, citelně poznamenané první světovou válkou, ale uplatňovat v něm i způsoby zacházení s vězni, které odpovídaly tehdejším evropským normám. Svědčí o tom pochvalné posudky a hodnocení řady zahraničních odborníků z Německa, Polska, Anglie, Ameriky, Japonska, kteří navštívili Československo, aby se informovali o stavu vězeňství. Díky správné, dlouhodobě uplatňované koncepci, vhodnému výběru a odborné přípravě vězeňského personálu se tak v očích veřejnosti zvýšila prestiž vězeňství, které se stalo jednou z důležitých součástí ochrany práva a pořádku v Československé republice.

Po rozpadu druhé republiky a zřízení Protektorátu Čechy a Morava sice nedošlo ke zrušení ministerstva spravedlnosti, do jehož kompetence spadalo soudnictví a vězeňství, ale jeho působnost byla značně omezena. Protektorátní ministerstvo spravedlnosti nepostihly závažnější organizační změny. I když bylo pod značným tlakem německé okupační správy, z hlediska organizace a činnosti vycházelo z příslušných právních předpisů první republiky. Přidělený úředník okupační správy měl sledovat a koordinovat činnost ministerstva s německými úřady. V organizaci soudnictví platila příslušnost protektorátních soudů pro české obyvatelstvo a říšskoněmeckých soudů pro říšskoněmecké státní příslušníky. Těmto soudům podléhaly i občané protektorátu, neboť jurisdikce nacistických soudů byla prakticky neomezena. Tato situace měla dopad i na činnost protektorátního vězeňství. Všechny krajské soudní věznice, případně též okresní soudní věznice sloužily zcela nebo z části vazebním účelům říšskoněmeckých soudů a vyšetřovacím účelům gestapa, přičemž menší, protektorátní (česká) část zajišťovala zpravidla provozní činnost celé věznice.²² Podle organizačního řádu ministerstva spravedlnosti

²¹ Národní archiv Praha (NA Praha), knihovna, ev. j. II M 43, Batovcův almanach 1920, 1921-1932, 1935-1938.

²² NA Praha, f. SSNV, sv. 12, Věstníky MSp 1939-1949. Výnos ministra spravedlnosti č. 15.863 ze dne 15.4.1939 k provedení Dohody o převedení soudnictví z 19.12.1938, č. 31/1939 Sb. z. a n. Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14.4.1939, Čl. I § 7: „Německé soudnictví v protektorátu Čechy a Morava jest proti soudům protektorátu výlučné, pokud nic odchylného není ustanoveno“.

z roku 1939 spadalo vězeňství do III. odboru - 13. oddělení pod vedením ministerského rady JUDr. Otto Scholze. V témže roce byla zřízena Generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy, v čele s přednostou-generálním inspektorem vězeňství Bedřichem Rumlem.²³ Protektorátnímu vězeňství sloužila trestnice pro muže v Plzni na Borech, ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích a trestnice pro ženy v Praze-Řepích. Dozor, všeobecnou správu a řízení soudních věznic a trestních ústavů vykonávalo v prvních letech okupace ministerstvo spravedlnosti a v roce 1942 byla přenesena působnost na vrchní soudy.²⁴ Místní dozor v trestních ústavech vykonávali domácí komisaři, v krajských soudních věznicích presidenti krajských soudů a v okresních soudních věznicích přednostové okresních soudů. Na základě Dekretu státního prezidenta Emila Háchy bylo podmínkou pro setrvání ve státní službě složení ponižujícího slibu (služební přísahy) poslušnosti vůdci Adolfu Hitlerovi a zájmům Velkoněmecké říše, který skládali povinně jak členové všech protektorátních vlád, tak obdobně i všichni veřejní zaměstnanci a zaměstnanci jiných orgánů veřejné správy.²⁵ Nacistické rasové zákony také nepřipouštěly, aby ve státní službě působili zaměstnanci s židovskými předky, proto museli všichni předložit doklady o svém rodovém původu. Závislost protektorátních úřadů na říšské správě se projevila i v jazykové praxi. Povinností zaměstnanců bylo složení zkoušky z německého jazyka, neboť veškerý úřední styk se uskutečňoval buď německy nebo německo-česky, přičemž přednost němčiny byla zdůrazněna tím, že německý text byl vždy na levé straně listu. Tato jazyková praxe se zachovala až do konce nacistické okupace.²⁶

Po obnovení Československé republiky v roce 1945 usilovalo ministerstvo spravedlnosti, do jehož čela byl postaven JUDr. Prokop Drtina, o návrat soudnictví a vězeňství do předválečné podoby. Na osvobozeném území však vznikaly národní výbory jako orgány revoluční moci, které rozhodovaly též o zadržování a věznění osob. Tato praxe se promítala i do činnosti vězeňských zařízení, které v té době postrádaly jednotné vedení a řízení. Vězeňství jako celek bylo organizačně roztrženo do působnosti 3 resortů, a to ministerstva spravedlnosti, které spravovalo

²³ NA Praha, f. Krejčí, kart. 3.

²⁴ NA Praha, f. SSNV, sv. 12, Věstníky MSp 1939-1949. Vládní nařízení č. 218 Sb. ze dne 10.8.1939 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Vládní nařízení č. 380 Sb. ze dne 17.10.1942 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 10 ze dne 16.2.1942 o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 5700 ze dne 16.2.1943, o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Vládní nařízení č. 10 Sb. ze dne 20.12.1944 o správě soudních věznic a trestních ústavů.

²⁵ NA Praha, f. Krejčí, kart. 3. Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

Nový slib byli povinni složit osoby, jichž se dekret týkal nejpozději do 3 měsíců ode dne účinnosti dekretu. Slib byl stvrzen podpisem na předepsaném tiskopise, vydaném tiskárnou Protektorátu Čechy a Morava v Praze.

²⁶ NA Praha. Předsednictvo ministerské rady, sign. S 1063, 740. Dekret státního prezidenta Emila Háchy ze dne 8.3.1940, § 2, odst. 1.

soudní věznice a trestní ústavy, ministerstva národní obrany, jemuž podléhaly vojenské věznice a zajatecké tábory a ministerstva vnitra, které řídilo prostřednictvím Sboru národní bezpečnosti (SNB) správní (policejní) věznice, donucovací pracovny, internační, sběrné a pracovní tábory. V říjnu 1945 bylo dekretem prezidenta republiky stanoveno, že řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů náleží opět justiční správě, které zároveň příslušelo vykonávat vrchní dozor.²⁷ Výkon správní a strážní služby v soudních věznicích a trestních ústavech zajišťoval Sbor uniformované vězeňské stráže (SVS).²⁸ Po personální očištění od politicky angažovaných zaměstnanců z období okupace tvořil základ SVS dozorčí a správní personál, který byl doplňován zejména mladými příslušníky z řad dělníků, především pro výkon služby dozorců. V roce 1947 došlo vládním nařízením č. 3/47 Sb. k upřesnění a nové úpravě organizace, služebních a platových poměrů SVS. V tomto nařízení bylo zakotveno, že SVS je ozbrojeným uniformovaným sborem a skládá se z úředníků a gážistů. Pro každý vězeňský ústav (kromě věznic okresního soudu) byly vytvořeny oddíly SVS.

V organizační struktuře ministerstva spravedlnosti nedošlo k závažnějším změnám. Vězeňský odbor pod vedením přednosty Ferdinanda Tischlera řídil nadále činnost všech věznic a trestnic, prováděl kontroly, obsazoval místa dozorců a vydával příslušné služební předpisy. V roce 1945 bylo na území republiky 7 trestních ústavů, 2 polepšovny, 34 krajských soudních věznic a 370 okresních soudních věznic. Vrchní dozor vykonával ministerský inspektor Bedřich Ruml a jeho náměstek.

Velitelství Sboru vězeňské stráže ministerstva spravedlnosti



Podstatné organizační a personální změny, týkající se řízení vězeňství v působnosti MS proběhly po únorových událostech v roce 1948. Legislativním základem se stal zákon č. 319/48 o zlidovění soudnictví, kterým bylo vězeňství odtrženo od výkonu soudní moci.²⁹ Zákonem č. 321/1948 byl nově vytvořen Sbor uniformované vězeňské stráže (SVS) jako ozbrojený a jednotně organizovaný sbor, do něhož byli převedeni z původního sboru pouze státně spolehliví příslušníci. Dosavadní vězeňský odbor, řízený od 31.8.1948 přednostou JUDr. Milanem Klossem, byl zrušen a přebudován na velitelství SVS MS, v čele s velitelem SVS. Do této funkce byl dnem 1.9.1949 převeden již v hodnosti pplk. JUDr. M. Kloss. Později tuto funkci

²⁷ Dekret prezidenta republiky č. 112 Sb., o správě soudních věznic a trestních ústavů ze dne 26.10.1945.

²⁸ Dekret prezidenta republiky č. 94 Sb., o Sboru uniformované vězeňské stráže ze dne 1. října 1945.

²⁹ Zákon č. 319 Sb., o zlidovění soudnictví ze dne 22. prosince 1948.

krátce vykonával škpt. Karel Zoral, jehož v roce 1951 vystřídal plk. JUDr. Oldřich Mejdr.³⁰ Při organizování nového řídicího aparátu se projevíly problémy, neboť původní personální obsazení vězeňského odboru MS neodpovídalo požadavkům, vyplývajícím z nově nastoleného politického zřízení, které uplatňovalo vedoucí úlohu Komunistické strany Československa (KSČ). Kromě nepatrného počtu členů KSČ patřila většina personálu k národním socialistům, kteří byli po stránce politické a bezpečnostní považováni za nespolehlivé. Na postupně uvolňovaná místa těchto správních zaměstnanců na velitelství SVS byli dosazováni vhodní příslušníci z vězeňských ústavů nebo absolventi škol, zejména právnické školy pracujících (PŠP) a dále příslušníci SVS, kteří absolvovali ke zvýšení odborné a politické zdatnosti výcvikové středisko v Praze Řepích nebo Leopoldově.³¹

Z organizačního hlediska bylo velitelství SVS rozčleněno na 6 oddělení podle hlavní náplně činnosti:

- *oddělení Vel/1* se zaměřovalo na zajištění bezpečnosti vězeňských ústavů a výkonu trestu, hospodaření s materiálem, výzbroj a výstroj, pracovní provoz, zdravotní péči vězňů a kádrovou problematiku;
- *oddělení Vel/2* se omezovalo převážně na vydávání vězeňských předpisů a řádů a zajišťovalo vlastní výkon vazby a trestu včetně zdravotní péče. Dále provádělo zřizování nebo rušení vězeňských ústavů;
- *oddělení Vel/3* řešilo kádrové záležitosti včetně věcí bytových, nábor nových příslušníků, výběr do škol a agendu povyšování podle stanovené nomenklatury;
- *oddělení Vel/4* se věnovalo osvětové práci, zajišťovalo odborný a politický růst příslušníků sboru, zejména instruktorů a výchovnou práci s vězni, dále organizovalo jednotlivé kursy ve výcvikových střediscích;
- *oddělení Vel/5* se zabývalo zejména rozpočtem a centrálním plánováním potřeb Sboru, vystrojováním příslušníků i vězňů a vyzbrojováním příslušníků zbraněmi a střelivem. Zajišťovalo provádění investičních akcí a generálních stavebních oprav, obstarávalo práci pro vězně a uzavíralo pracovní a hospodářské smlouvy s podniky. Dále plnilo úkoly spojené se zřizováním a rušením pracovních útvarů a vedlo celou agendu spojenou s provozem justičních statků.
- *oddělení Vel/6* provádělo kontrolu po stránce hospodářsko finanční, a to jak na základě materiálů, které byly velitelství SVS předkládány, tak zejména ve vězeňských ústavech. Kontrola se zaměřovala zejména na práce prováděné v dílnách a výrobnách, na otázky stravování a sledování, zda podniky hradí trestním ústavům výdělky odsouzených podle příslušných norem.³²

³⁰ Prokop TOMEK, *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*, Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948-1989, Praha 2000.

³¹ Jiří KARLÍČEK a kol., *Věrní straně a lidu*, správa Sboru nápravné výchovy ČSR, Praha 1980, s. 42-43.

³² NA Praha, fond SSNV, sv. 6, Dokument o organizačním a obsahovém vývoji československého vězeňství od roku 1948 do roku 1968, s. 32, 75-78.

Kontrolní činnost velitelství SVS se až do roku 1950 omezovala spíše na revize hospodářsko finanční agendy a pokud se týká výkonu vazby a trestu odnětí svobody, spoléhalo se především na činnost ústavních komisařů. Reorganizací kontrolního oddělení v červnu 1951 došlo k prohloubení kontrolní činnosti. Větší důraz byl kladen na praktické využití poznatků z kontrol, především na instruktáž k odstraňování nedostatků. Nejzávažnější nedostatky byly zjišťovány v pracovních útvarech, zejména v ubytovacích podmínkách vězňů, za které zodpovídaly příslušné výrobní organizace. Zajišťování týlové, finanční a zdravotní služby velitelstvím SVS bylo pro vězeňství výhodné, neboť pružně a vyhovujícím způsobem zabezpečovalo všechny jeho potřeby na základě centrálního plánování. V květnu 1950 byl zřízen při velitelství SVS ústřední sklad SVS, který byl umístěn v Krajské soudní věznici v Praze a jehož velitelem byl ustanoven npor. Václav Koníček. Do ústředního skladu byly predisponovány všechny součástky výstroje pro příslušníky SVS, skladované do té doby v trestním ústavu Valdice. Pro vyznačování dodávek a výdeje zboží byl veden zásobník skladovaných potřeb a oděvní listy všech příslušníků SVS ve formě kartotékových listů.³³ V roce 1951 byla při velitelství SVS zřízena vlastní zbrojní služba se zbrojním skladem, čímž došlo ke zlepšení ve vybavení SVS novými zbraněmi: kulomety, samopaly, opakovacími pistolemi a ručními granáty. Vyškolení zbrojníci prováděli u podřízených složek kontroly, zda se zbraním věnuje potřebná péče. Dnem 1. dubna 1952 byla zřízena ústřední a ústavní evidence vězňů, ve které byli evidováni i vězni v zařízeních ministerstva národní bezpečnosti (MNB) a MNO. Do té doby byla evidence vězňů vedena na kriminální ústředně v Praze a kriminální úřadovně v Bratislavě.³⁴ K 1. lednu 1951 byla také převzata veškerá agenda ze Slovenska a tím vytvořeny podmínky k odstranění do té doby trvající nejednotnosti ve vězeňství. Ze statistických údajů vyplývá, že na velitelství SVS k 1.8.1951 činil skutečný stav 57 příslušníků, z toho 15 žen.³⁵ Výnosem ministra spravedlnosti přešla dnem 1. ledna 1952 na velitelství SVS také agenda stavební výroby (plán i vlastní provádění stavebních akcí), označovaná zkráceně značkou SMS. V této souvislosti byla vydána velitelem SVS pplk. Mejdrem „Základní směrnice pro SMS“, ve které bylo stanoveno, že provádět stavební výrobu budou základní plánující jednotky, tj. trestní ústavy, justiční statky a velitelství oddílů SVS věznic typu A.³⁶

³³ NA Praha, f. SSNV, sv. 9/3, skupina III/a – Hospodářská správa a plánování, č. 19591/50-Vel/3 ze dne 19. května 1950.

³⁴ SOKA Děčín, f. Okresní prokuratura Rumburk, inv.č. 5, ev.č. K 1, Rozkaz ministra národní bezpečnosti a ministra spravedlnosti o zřízení ústřední a ústavní evidence vězňů a o jejím vedení.

³⁵ NA Praha, f. SSNV sv. 8, Statistické údaje SVS k 1.8.1951.

³⁶ NA Praha, f. SSNV, sv. 9/3, skupina III/h - Stavební výroba, Základní směrnice pro SMS, č. 8136/52-Vel/5 ze dne 23. února 1952.

Správa nápravných zařízení ministerstva národní bezpečnosti

V prvních měsících roku 1952 započalo velitelství SVS ve spolupráci s vězeňským odborem MNB intenzivní přípravu ke sloučení vězeňství do působnosti MNB, týkající se zejména převzetí vězeňských zařízení. Z celkového počtu 442 zařízení spravovalo MS v té době 226 trestních ústavů a věznic a 87 pracovních táborů.³⁷ Ústředním orgánem vězeňství se stala dnem 1.9.1952 Správa nápravných zařízení (SNZ) MNB, která nahradila dosavadní vězeňský sektor MNB označovaný B/6. V návaznosti dnem 15. 9.1952 byla zřízena Krajská oddělení nápravných zařízení dislokovaná v krajských městech s výjimkou oddělení v Gottwaldově, které bylo dočasně umístěno v Uherském Hradišti. Dnem 1.10.1952 byly zřízeny všechny ostatní útvary nápravných zařízení k výkonu vazby a trestu odnětí svobody (soudní věznice, trestní ústavy, pracovní útvary). V této souvislosti došlo též k převedení příslušníků SVS do Sboru národní bezpečnosti na základě zákona č. 66/1952 Sb., a to s účinností od 1.1.1953. Útvary nápravných zařízení (ÚNZ) byly velitelsky a personálně (kádrově) podřízeny příslušným náčelníkům krajských správ MNB (později MV). Správou NZ byly přímo řízeny krajská oddělení nápravných zařízení (KONZ), zřízená ve všech krajích, zvláštní útvary nápravných zařízení (ZÚNZ) Praha Ruzyně, Leopoldov, Ilava, Valdice, Opava, Mírov, Pardubice, Olomouc a ústřední eskortní střediska (Ilava, Olomouc, Praha). Vězeňské pracovní tábory v oblasti Jáchymov byly až do roku 1954 přímo řízeny správou MV Jáchymov.³⁸

Zásadní požadavky na přebudování vězeňství vycházely z jednání celostátní konference funkcionářů NZ, která se konala ve dnech 5. a 6.12.1952. Plnění těchto požadavků se promítlo do plánu hlavních úkolů SNZ na rok 1953, které byly dále rozpracovány na podmínky jednotlivých útvarů NZ. Činnost SNZ spočívala zejména:

- v řídicí a kontrolní činnosti všech podřízených útvarů SNZ,
- v řízení a kontrole výkonu strážní a eskortní služby,
- v metodickém řízení, kontrole a dokumentaci trestné činnosti odsouzených,
- v rozmisťování odsouzených do jednotlivých nápravně výchovných zařízení,
- v zabezpečování kádrové a politicko výchovné práce,
- ve vydávání rozkazů k výkonu služby, organizaci a kontrole činnosti,
- v zabezpečování bojové a mobilizační pohotovosti,
- v stanovení zásad pro hospodaření s finančními a materiálně technickými prostředky,

³⁷ Jiří KARLÍČEK a kol., *Věrní straně a lidu*, interní publikace správy Sboru nápravné výchovy ČSR, Praha 1980, s. 33.

³⁸ ABS, sign. A 6/3-192 TR MNB č. 95/1952, Převzetí vězeňství a příslušníků SVS do MNB.

Tamtéž, sign. A 6/3-222, TR MNB č. 125/1952, Převzetí vězeňství ministerstvem národní bezpečnosti.

Tamtéž, sign. A 6/3-223, TR MNB č. 126/1952, Správa nápravných zařízení MNB-zřízení.

Tamtéž, sign. A 6/3-224, TR MNB č. 127/1952, Vydání prozatímních tabulek plánovaných mírových stavů a organizace SNZ MNB a jí podřízených součástí.

Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Státní bezpečnost v letech 1945-1953*, ÚDV ZK, Praha 2007, s.167.

- v poskytování praktické pomoci pracovníkům podřízených součástí.³⁹

Organizační struktura SNZ vypadala následovně:

- vedení (náčelník SNZ a jeho zástupci),
- politické oddělení (náčelník por. Ladman),
- sekretariát (náčelník npor. Počepický),
- I. odbor agenturně operativní (náčelník a současně zástupce náčelníka SNZ pro operativu kpt. Baudyš),
- II. odbor výkonu vazby a trestu (náčelník kpt. Diepold),
- III. odbor hospodářský (náčelník kpt. Řehula),
- samostatné oddělení ostrahy a eskort (náčelník por. Tvrz),
- zdravotní oddělení.

Při vytváření organizační struktury nebyla systemizace správy provedena zcela účelně, neboť převládla snaha umístit zde všechny pracovníky z tehdejšího velitelství SVS a „V.“ odboru MNB, i když určitá část z nich neměla pro práci na centrále dostatečné zkušenosti ani předpoklady. Tím se také součástí správy stalo i pracoviště, které s vězeňstvím přímo nesouviselo – oddělení mimořádných opatření, jehož náplní práce bylo vysídlování tzv. vesnických boháčů a koordinace činnosti orgánů krajských národních výborů a krajské správy státní bezpečnosti při začleňování propuštěných osob do práce. Náčelníkem SNZ byl jmenován plk. JUDr. Oldřich Mejdr, do té doby velitel SVS MS a jeho zástupci se stali Vladimír Baudyš a kpt. Ladislav Hudec. Z informativní zprávy, podávané plk. JUDr. O. Mejdrem ministru spravedlnosti v srpnu 1952 vyplývá, že na SNZ vykonávalo službu celkem 171 příslušníků, z toho 40 důstojníků a 131 poddůstojníků.⁴⁰ Po organizačním uspořádání SNZ bylo přikročeno ke stanovení a postupnému plnění hlavních úkolů, které se týkaly zejména:

- intenzivní politické a odborné přípravy (výchovy) nových příslušníků,
- zajišťování potřebných prostor pro vyšetřovací účely státní bezpečnosti v krajích a okresech,
- provedení nové diferenciaci odsouzených a jejich rozmístění podle těchto zásad,
- převýchovy odsouzených s důrazem na produktivní práci,
- vydání jednotných základních předpisů pro výkon vazby (Řád výkonu vazby) a trestu (Řád nápravných zařízení),
- zavedení jednotné administrativy pro sloučené vězeňství.

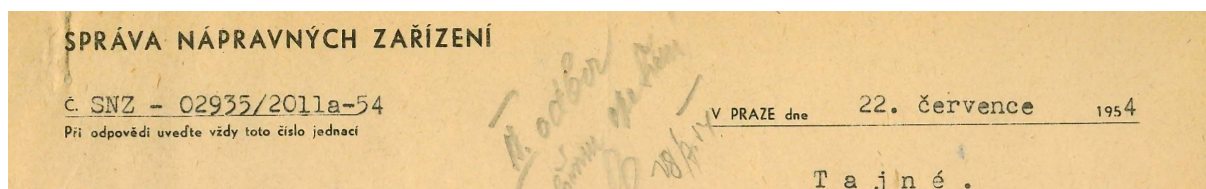
³⁹ ABS, Prozatímní inventární soupis k archivnímu fondu E 2, Správa vězeňské stráže 1952, s. 6.

²² Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), Informativní zpráva o působnosti Správy nápravných zařízení ze dne 8.8.1953, s. 2, neuspořádáno.

Nomenklaturu funkcí na Správě nápravných zařízení MNB schvaloval, podle Směrnic pro kádrovou práci v MNB, politický sekretariát ÚV KSČ.

Ke zvýšení bezpečnosti všech útvarů NZ byly vydány směrnice k zavedení jednotného systému strážní služby a v nejsledovanějších útvarech NZ byla provedena potřebná technická bezpečnostní opatření. Za účelem soustředění a plynulého provádění eskort byla dnem 1. června 1953 zřízena eskortní služba. Všechny eskorty byly prováděny jednotným, organizovaným, zpravidla hromadným způsobem, a to výhradě motorovými dopravními prostředky (až do doby jejího zavedení se eskorty prováděly převážně v hromadných dopravních prostředcích, který nezajišťoval náležitou bezpečnost). Současně byl vydán eskortní řád, ve kterém byly stanoveny práva a povinnosti eskortujících orgánů. V neposlední řadě bylo přikročeno k rušení malých a po bezpečnostní stránce nevyhovujících vězeňských objektů (zejména bývalých okresních soudních věznic) nebo neobsazených v důsledku provedených amnestií prezidenta republiky.⁴¹

Správa nápravných zařízení ministerstva vnitra



K dalším zásadním změnám v postavení a organizační struktuře SNZ dochází na podzim 1953 v důsledku zrušení MNB, na základě vládního nařízení ze dne 11. září 1953. Vězeňství od 1. října 1953 přešlo do kompetence ministerstva vnitra (MV), které převzalo řešení všech bezpečnostních úkolů. Dne 7. října 1953 předložil náčelník správy plk. JUDr. O. Mejdr Kolegiu ministra vnitra k projednání a schválení návrh na novou organizaci a kádrové obsazení SNZ. V uvedeném materiálu byla reorganizace zdůvodněna zejména požadavky na zkvalitnění práce ve vězeňství podle sovětských zkušeností a na úsporu početního stavu příslušníků. Na základě rozhodnutí politického sekretariátu ÚV KSČ zřídil nový ministr vnitra Rudolf Barák tajným rozkazem (TR) dne 1.3.1954 SNZ jako samostatnou organizační jednotku, bezprostředně podřízenou ministru vnitra a jeho náměstkům (za plnění úkolů SNZ odpovídal náměstek plk. Jindřich Kotál) a dne 15.3.1954 vydal Organizační statut SNZ MV.⁴² Na zpracování statutu se již aktivně podílel sovětský poradce Ponomarenko, který přichází na SNZ v listopadu 1953, k uplatňování sovětských zkušeností ve vězeňství.

⁴¹ KDH, Zpráva o činnosti Správy nápravných zařízení v době od 1.9.1952 do 31.7.1953, neuspořádáno.

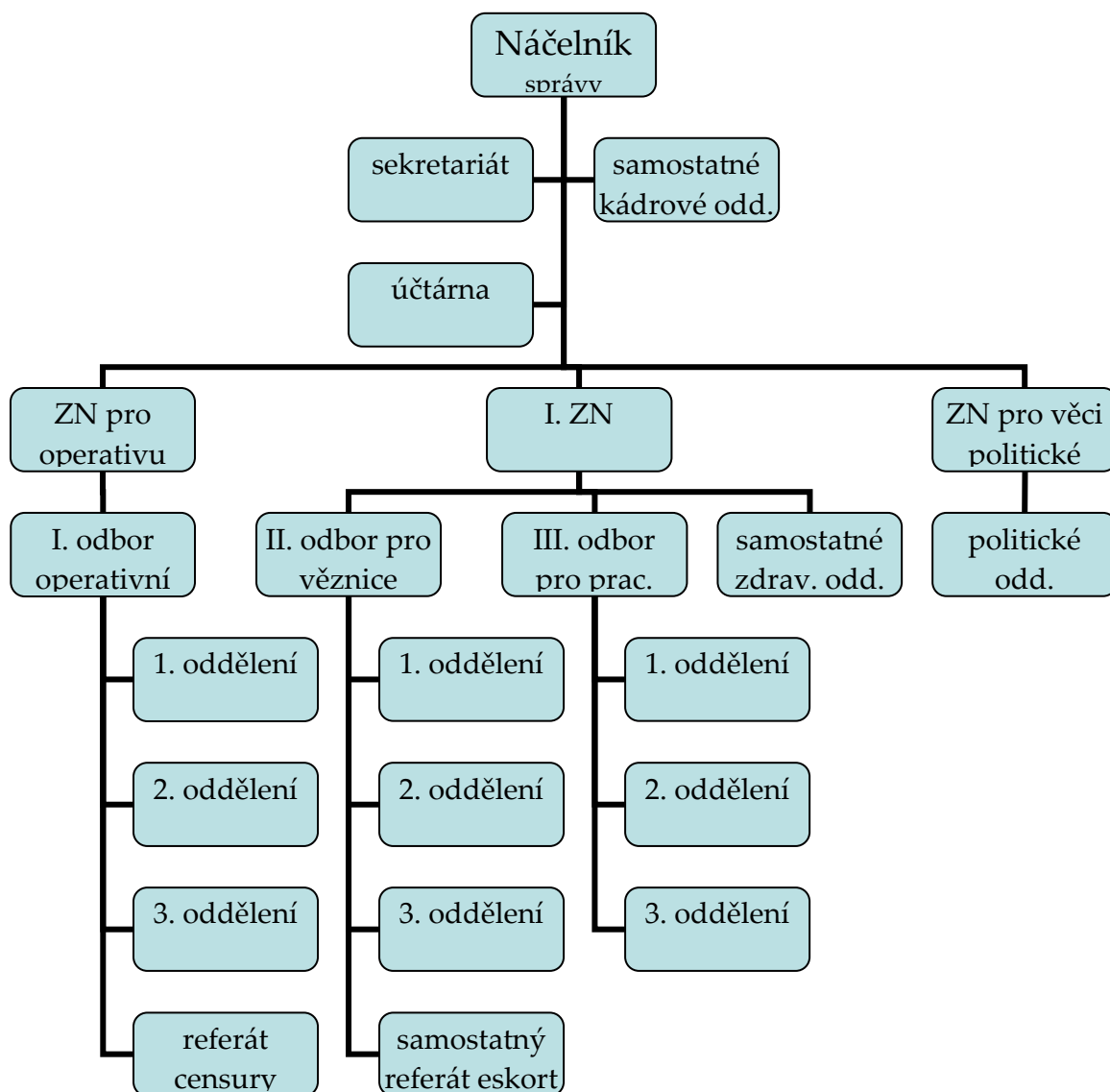
⁴² Karel KAPLAN, *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999, s. 17.

ABS Brno Kanice, sign. A2/1-130, Organizace Správy nápravných zařízení, č.j. SNZ 002374/01-1953, s. 84.

ABS Praha, sign. A6/3-428, TRMV č. 144/1953 ze dne 1. října 1953, Organizace ministerstva vnitra.

ABS Praha, sign. A 6/3-530 TR MV č. 46/1954 z 15.3.1954, Organizační statut správy nápravných zařízení – vydání.

Vrcholový stupeň řízení SNZ představoval náčelník správy, jeho 3 zástupci a samostatné kádrové oddělení. V důsledku provedené reorganizace byl původní II. odbor rozdělen na dvě části, a to na odbor pro řízení věznic a odbor pro řízení nápravně pracovních táborů. Hospodářský odbor zanikl, neboť vzniklé odbory měly též svá hospodářská a finanční oddělení. Do nové organizace nebylo také začleněno oddělení pro mimořádná opatření, které s vězeňstvím nesouviselo a tím přestalo prakticky existovat. Zřízením politického oddělení a funkce zástupce pro věci politické došlo k vytvoření předpokladů pro úspěšné rozvíjení politické práce, zaměřené výhradně na výchovu příslušníků. Teprve od roku 1955 se začalo věnovat také výchovné práci mezi vězni. Organizační strukturu SNZ znázorňuje následující schéma:



V důsledku provedené reorganizace došlo ke kádrovým změnám v obsazení vedoucích funkcí. Do funkce I. zástupce náčelníka správy byl jmenován kpt. Jaroslav Pufka, zástupcem náčelníka správy pro operativu a současně náčelníkem I. odboru se stal pplk. Bohumil Doubek a zástupcem náčelníka správy pro věci politické por. Bohuslav Vaněk. Funkce náčelníka II. odboru byla obsazena por. Bohuslavem Razým a funkci náčelníka III. odboru vykonával npor. Otto Tvrz. Všichni funkcionáři byli členy KSČ a příslušníci operativního odboru navíc absolvovali postupně na přelomu padesátých a šedesátých let operativní školu KGB v Sovětském svazu. Celkový počet příslušníků po reorganizaci byl plánován na 168 osob, z toho 122 důstojníků, 35 poddůstojníků a 11 civilních zaměstnanců. Oproti dřívějšímu celkovému stavu (223 osob) bylo uvolněno 55 příslušníků, kteří přešli na podřízené součásti nebo byli dáni k dispozici. SNZ řídila věznice MV k výkonu vyšetřovací nebo soudní vazby a nápravně pracovní tábory pro výkon trestu. Struktura řízení vycházela nadále ze zavedené tradice dvoustupňového řízení v SNB, kdy vězeňská zařízení podléhala současně v určitých oblastech řízení a kontroly náčelníkům krajských správ MV a krajských oddělení nápravných zařízení.⁴³ V roce 1955 byla z SNZ převedena hospodářská a finanční agenda na hlavní týlový a finanční odbor MV. Také zdravotnické oddělení bylo zrušeno a od 1. listopadu 1955 veškerá agenda převedena na zdravotnickou správu MV. Počet plánovaných míst byl snížen o 60%. Toto hospodárně opatření se však příliš neosvědčilo, neboť pracovníci řídicích orgánů neznali potřeby vězeňství a při zajišťování týlové a finanční služby docházelo na útvarch NZ k různým rozporům a průtahům. V důsledku této závislosti se snížila i řídicí úloha SNZ, i když její odpovědnost za tyto úseky zůstala.⁴⁴

Hlavní úkoly nově konstituované SNZ byly bezprostředně zaměřeny na účelné rozmístění funkcionářů (kádrů), organizaci a výkon strážní služby u podřízených součástí k zamezení útěků odsouzených a sebevražd obviněných. Dále na zkvalitnění operativní práce, zvyšování politické úrovně, odborné vyspělosti a bojové připravenosti všech příslušníků ve spolupráci s útvarovými organizacemi KSČ a na zavedení řádné a úplné evidence vězňů včetně založení statistiky. Zvláštní důraz byl kladen na doplňování početního stavu práce schopných odsouzených pro tábory Jáchymov. Nadále byla zvýšená pozornost věnována uzavírání malých okresních věznic, event. jejich předávání veřejné bezpečnosti. Tyto věznice byly použity jednak pro zlepšení ubytování příslušníků MV a jednak k úpravě na bytové jednotky. Ostatní byly dány k dispozici veřejné správě (lidosprávě), která je přidělovala hospodářským organizacím (národním podnikům) pro skladovací a ubytovací účely. U některých věznic si vyhradila SNZ, že mohou být využívány pouze organizačními součástmi MV. Ve většině případech však

⁴³ ABS Brno Kanice, sign. A 2/1-130, Organizace Správy nápravných zařízení, č.j. SNZ 002374/01-1953, s. 85-96.

⁴⁴ KDH, Dokument o organizačním a obsahovém vývoji československého vězeňství od roku 1948 do roku 1968, s. 108, neuspořádáno.

ABS Praha, sign. A 6/3-901, TR MV 174/1955, Zdravotnické oddělení správy NZ - zrušení

nepřipouštěla adaptační úpravy, které by porušily charakter věznic.⁴⁵ Do roku 1956 byl snížen počet bývalých věznic z 224 na 31, ze 113 pracovních útvarů zůstalo zachováno 17 objektů a přechodná zařízení, tj. bývalé TNP a justiční statky byly zrušeny vůbec.⁴⁶ Na realizaci uvedených úkolů se podílel sovětský poradce Ponomarenko, jehož aktivita se projevila hlavně v oblasti řídicí činnosti, agenturně operativní práce a legislativy. Z řady vydávaných směrnic, předpisů a rozkazů je třeba uvést několik nejdůležitějších. Počátkem května 1954 byl náčelníkem SNZ vydán Řád pro věznice MV ČSR s účinností od 1. června téhož roku (platil až do roku 1963) a současně s ním zrušeny předchozí předpisy pro vazební a vyšetřovací věznice z let 1952-1953. Způsob výkonu trestu stanovil Řád pro nápravné pracovní tábory MV, vydaný 16. května 1955 se zpětnou účinností od 1.4.1955, který zcela zjevně kopíroval sovětský model nápravně pracovních táborů. Povinnosti ostrahy a vězeňského personálu upravovala s účinností od 1. srpna 1954 „Instrukce o organizaci služby příslušníků při střežení vězňů nacházejících se ve věznicích MV v ČSR“ a „Instrukce o organizaci služby příslušníků při střežení vězňů, nacházejících se v nápravně pracovních táborech“ ze 16. července 1955. Agenturně operativní práce ve vězeňských zařízeních, kterou před vydáním Organizačního statutu SNZ MV upravovaly pouze dílčí pokyny, byla nově legislativně zpracována a vydána v tajných rozkazech: např. TR MV č. 225 ze dne 3. prosince 1954 - „Agenturně-operativní obsluha příslušníků ostrahy a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT“ nebo TR MV č. 47 ze dne 1. února 1955 - „Směrnice pro operativní práci mezi vězni ve věznicích a NPT MV“, v platnosti až do listopadu 1963. Nový způsob evidence vězňů zaváděly Směrnice o vedení evidence při výkonu vazby a trestu odnětí svobody, vydané TR MV č. 127 ze dne 23. července 1955 a upravené na podzim téhož roku TR MV č. 164 ze dne 12. října 1955 jako „Směrnice o registraci a evidenci obviněných osob a vyšetřovacích svazků v součástech MV“ a „Poučení o vypracování statistických přehledů“.⁴⁷

Na základě přijatých opatření celostátní konference KSČ v červnu 1956 v duchu závěrů XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) k činnosti státního aparátu přistoupila v roce 1957 SNZ k důkladnému rozboru dosavadní činnosti. V několika pracovních komisích byly rozpracovány teoretické a praktické otázky práce nápravných zařízení a v této souvislosti vydán dokument „K základním otázkám činnosti nápravných zařízení“, který nově stanovil poslání a úkoly nápravných zařízení s důrazem na využívání prostředků nápravně výchovného působení, a to zejména společensky prospěšnou práci, táborový režim a kulturní osvětovou činnost.

⁴⁵ KDH, Zpráva pro s. náměstka ministra vnitra ve věci využití vězeňských objektů.

⁴⁶ ABS Brno Kanice, sign. A 2/1-130, Organizace Správy nápravných zařízení, č.j. SNZ 002374/01-1953, s. 85-96.

⁴⁷ Dušan JANÁK, *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955*, Opava 2002, s. 138-140, 210-211. ABS Praha, f. A6/3, TRMV č. 126/1955 Zavedení nové evidence vězňů ze dne 16. července 1955.

K dosažení stanovených úkolů byly provedeny změny v organizační struktuře a řídicí činnosti SNZ, věznic a NPT. Dnem 1.1.1958 vešel v platnost nový „Statut správy nápravných zařízení“, podle kterého byly k zajištění řídicí práce podřízených součástí NZ zřízeny tyto odbory a oddělení:

- odbor agenturně operativní,
- odbor pro výchovu odsouzených,
- odbor pro organizování pracovního využití odsouzených,
- samostatné oddělení ostrahy,
- oddělení ústřední evidence vězňů,
- vnitřní oddělení – inspekční skupina
- dispečer,
- kádrový pracovník,
- mobilizační pracovník.

K uvedené struktuře je třeba dodat, že vnitřní oddělení zajišťovalo kromě vedení služební administrativy též vyřizování žádostí a stížností na výkon vazby a trestu odnětí svobody. Jeho součástí byla inspekční skupina, která prováděla šetření závažných mimořádných událostí, zodpovídala za náplň škol a kurzů NZ a vydávala metodické pokyny k provádění zdokonalovacího školení příslušníků. Dispečer zajišťoval provádění eskort vězňů podle zvláštních směrnic. Kádrový pracovník prováděl personální (kádrovou) práci podle příkazů náčelníka SNZ a po odborné stránce byl řízen správou kádrů MV. Mobilizační pracovník plnil mobilizační úkoly podle příkazů náčelníka SNZ a po odborné stránce byl řízen příslušným odborem MV. Podle statutu řídil náčelník SNZ činnost věznic a NPT osobně, prostřednictvím svých zástupců a náčelníků krajských správ MV při dodržování zásady dvojí podřízenosti náčelníků věznic a NPT. Přímou řídit věznici č.1 Praha Ruzyně a ústřední eskortní středisko. Sběrná eskortní střediska byla podřízena náčelníku NPT nebo věznice v místě své dislokace.⁴⁸ Vzhledem k vysokému stupni organizovanosti příslušníků NZ v KSČ (77%) došlo ke zrušení zástupce náčelníka SNZ pro věci politické a politického oddělení SNZ a dále funkce zástupce náčelníka útvaru pro věci politické a politických pracovníků v jednotlivých NZ. Většina z nich přešla na úsek výchovy. Byly také zrušeny organizace Revolučního odborového hnutí (ROH) a Svazu československo sovětského přátelství (SČSP).

Hlavní úkoly na rok 1959 byly zaměřeny zejména na rozvíjení nápravně výchovné činnosti podle zásad třídního výkonu trestu, a to pouze u kategorie odsouzených z řad pracujících, u kterých se začaly uplatňovat všechny stanovené formy a metody nápravně výchovného působení včetně uzavírání pracovních závazků a pracovního soutěžení. Ke zdokonalení systému řízení a kvality práce příslušníků se počátkem roku 1959 začalo na SNZ rozvíjet „hnutí za kvalitu práce“, které bylo prováděno na základě zkušeností z jiných správ MV. Plnění závazků

⁴⁸ ABS Praha, A6/4, arch. j. 520, RMV č. 11/1958, Statut nápravných zařízení a Statut správy nápravných zařízení – vydání ze dne 31. ledna 1958.

jednotlivců a kolektivů bylo projednáváno na stranických skupinách a členských schůzích KSČ a na poradách štábu náčelníka SNZ. Ke dni 31.12.1959 činil na SNZ plánovaný početní stav 68 příslušníků, z toho bylo 66 důstojníků a 2 poddůstojníci.⁴⁹

V roce 1960 byly útvary NZ vyjmuty z podřízenosti krajských správ MV a jejich řízení převedeno na SNZ, s výjimkou pracovních táborů v oblasti Jáchymov, které řídila nadále Správa táborů MV Jáchymov až do roku 1962. Finanční, týlová a zdravotnická služba NZ zůstala nadále v podřízenosti krajských správ MV bez přímého vlivu SNZ, což negativně ovlivňovalo především nápravně výchovnou činnost, ale také plánování činnosti ve vězeňství jako celku. K odstranění těchto nedostatků přechodem na jednostupňové řízení došlo až v roce 1964.⁵⁰

Činnost SNZ v roce 1960 byla především zaměřena na zajišťování významných politických akcí: oslav 15. výročí osvobození Československa od fašismu, provedení amnestie prezidenta republiky, zajištění voleb do zastupitelských orgánů, účasti příslušníků na celostátní spartakiádě a pomoc při zajišťování konference ÚV KSČ. Tyto úkoly se promítly do plánu práce SNZ na I. pololetí 1960.⁵¹

V období let 1961-1963 byla zásadním způsobem řešena problematika výchovy odsouzených se zřetelem na působení výkonu trestu odnětí svobody. V roce 1961 byly vydány nové základní předpisy: Řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných zařízeních ze dne 10.1.1961, Směrnice pro nápravně výchovnou činnost mezi odsouzenými v nápravných zařízeních MV ze dne 20. března 1961 a Řád pro výkon trestu odnětí svobody u mladistvých v nápravných zařízeních ze dne 7. března 1961. S požadavky na výchovné zacházení s vězni nutně souviselo řešení vzdělanosti personálu, neboť většina z nich měla pouze ukončené základní vzdělání. Z tohoto důvodu byl vyslán vysoký počet příslušníků k doplnění středoškolského, vysokoškolského a stranického vzdělání formou dálkového nebo denního studia. Ke zvýšení vzdělanostní úrovně personálu byli též získáváni zájemci o službu s vyšším vzděláním a vhodnou kvalifikací.

Na základě materiálu předsednictva ÚV KSČ „Základní problémy a úkoly nápravně výchovné činnosti v NZ MV“ ze dne 17. prosince 1963, přistoupila SNZ k dalšímu rozboru činnosti vězeňství, jehož závěry byly rozpracovány v perspektivním plánu činnosti NZ do roku 1970. Statistické údaje shromažďovala studijně analytická skupina. K plnění úkolů dokumentu byly zejména přepracovány základních předpisy, upravující činnost NZ a zaveden diferencovaný způsob výkonu trestu, jehož součástí bylo i soustředění odsouzených psychopatů do útvaru NZ

⁴⁹ KDH, Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky Československé v roce 1959, přílohy, Ministerstvo vnitra-správa nápravných zařízení, Praha 1960.

⁵⁰ ABS Brno-Kanice, sign. A 2/3, arch. j. 2192, Dokument o organizačním vývoji vězeňství 1948-1967, s. 124-126, 142.

Jiří KARLÍČEK a kol., *Věrní straně a lidu*, Správa SNV ČSR, Praha 1980, s. 56-58.

Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1989*, in: České vězeňství č. 2-3/1999, s. 37-41.

⁵¹ KDH, Činnost nápravných zařízení MV republiky Československé v roce 1959, Ministerstvo vnitra-správa nápravných zařízení, Praha 1960, s. 65-77.

Plzeň. K posílení jednostupňového řízení SNZ byla upravena organizace a systemizace podřízených součástí. Značná pozornost byla věnována zvýšení bezpečnosti a vojenské připravenosti příslušníků a v souvislosti s tím přepracovány mobilizační plány. Bylo rozpracováno usnesení sekretariátu ÚV KSČ z 5.6.1963 „K některým zásadám a opatřením k dalšímu prohloubení politickovýchovné a kádrové práce“. Perspektivní plán byl ročně upřesňován a v souvislosti s jeho průběžnou kontrolou 2x ročně prováděny celostátní porady náčelníků útvarů NZ. Ve II. pololetí 1963 byla přehodnocena organizační struktura útvarů NZ. Výsledkem bylo systemizování jednoho zástupce náčelníka útvaru NZ a vytvoření oddělení nebo skupin, které byly oborově řízeny příslušnými úseky SNZ.

K prohloubení „vědeckosti a zvýšení účinnosti nápravně výchovné práce“ předložil náčelník SNZ v červenci 1964 Kolegiu ministra vnitra ke schválení „Statut vědecké rady jako poradního orgánu MV pro činnost nápravných zařízení MV“. Vědecká rada, zřízená v lednu 1965, měla být složena z odborníků z oboru práva, pedagogiky, psychologie, sociologie, lékařů, zástupců státních orgánů činných v trestním řízení a zástupců ústředních orgánů a společenských organizací. Náčelník správy jako její člen plnil zároveň funkci tajemníka rady, popř. jí mohl pověřit pracovníka SNZ. Úkolem vědecké rady bylo zejména aktivně pomáhat při zpracování obsahu činnosti NZ, projednávat a spolupodílet se na řešení zásadních otázek nápravně výchovné činnosti s využitím vědeckých poznatků a zkušeností z vězeňství v socialistických i kapitalistických státech, vyjadřovat se k ročním plánům hlavních úkolů NZ a podílet se na zpracování jejich dlouhodobé perspektivy.⁵² V říjnu 1964 byla provedena platová úprava všech funkčních platů příslušníků. Základní složkou mzdy se stal funkční plat, což usnadnilo i provádění výběru nových uchazečů, neboť se zvýšily jejich nástupní platy. Došlo také k zpřísnění zásad při povyšování důstojníků, kteří nesplňovali kvalifikační požadavky.

Činnost SNZ MV byla ukončena v souvislosti s vydáním zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Úkoly podle tohoto zákona začal plnit nově zřízený Sbor nápravné výchovy, jehož řídicím ústředím se stala Správa nápravně výchovných ústavů a věznic MV.

Dislokace úřadu

Centrální úřad pro vězeňství nebyl vždy umístěn v budově, kde se v současné době nachází Generální ředitelství VS ČR. Vězeňský odbor MS, později velitelství Sboru vězeňské stráže MS sídlilo od počátku svého vzniku až do roku 1950 v budově ministerstva spravedlnosti v Praze II., Vyšehradské třídy č. 16. V březnu 1950 bylo velitelství SVS přemístěno do areálu věznice Krajského soudu trestního v Praze

⁵² ABS Praha, f. A/5, inv.j. 619, Statut vědecké rady.

na Pankráci, na adrese Praha XIV., Tábořská ul. č. 988.⁵³ Dislokováno bylo v objektu hlavní budovy (objekt 002) a využívalo kanceláře, které byly uvolněny po zrušení institutu vyšetřujících soudců v roce 1949. V těchto prostorách začala od roku 1952 působit i nově zřízená Správa NZ MNB (později MV). V roce 1961 byl v bezprostřední blízkosti vstupního objektu věznice (objekt 001) přistavena jednopatrová budova se dvěma vchody, a to za účelem zřízení služební ubytovny NZ MV č. 2 a administrativních místností pro účely správy NZ MV. K přemístění kanceláří do nového objektu (objekt 025 - dnešní GŘ VS ČR) došlo v březnu 1962 po jeho zkolaudování. Vzhledem ke stále citelnému nedostatku ubytoven pro svobodné a odloučené příslušníky MV byla v letech 1964 -1965 realizována nástavba druhého a třetího patra k získání 40 pokojů o kapacitě 80-120 lůžek pro každé podlaží. Uživatelem objektu byl hospodářský odbor MV a majetkovou správu vykonával útvar NZ č. 2 Praha.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- knihovna, ev. j. II M 43.
- f. SSNV, sv. 6, 8, 9/3, 12.
- f. Krejčí, kart. 3.
- f. Předsednictvo ministerské rady, sign. S 1063, 740.

Státní okresní archiv Děčín, f. Okresní prokuratura Rumburk, inv.č. 5, ev.č. K 1

Archiv bezpečnostních složek:

- f. A 2/1 - 130
- f. A 2/3 - 2192
- f. A 5 - 619
- f. A 6/3 -192, 222, 223, 224, 428, 530, 901,
- f. A 6/4 - 520
- Prozatímní inventární soupis k archivnímu fondu E 2

Archiv referátu hospodářské správy GŘ VS, sv. objekt 025.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR, Dokumentace k vývoji vězeňství 1948 – 1968.

Zákon trestní ze dne 27. května 1852 č. 117 ř.z.

Císařské rozhodnutí ze dne 16.10.1865 a Ministerské nařízení ze dne 25.10.1865 č. 109/1865 ř.z.

Dekret prezidenta republiky č. 94 Sb., o Sboru uniformované vězeňské strážce z 1. 10. 1945.

Dekret prezidenta republiky č. 112 Sb., o správě soudních věznic a trestních ústavů ze dne 26.10.1945.

Zákon č. 319 Sb., o zlidovění soudnictví ze dne 22. prosince 1948.

⁵³ NA Praha, f. SSNV, sv. 8, Hlášení velitele SVS pplk.Dr. M. Klosse o přemístění velitelství SVS ze dne 11. března 1950.

Lubomír BAJCURA, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945-1989*, in: časopis České vězeňství č. 2-3/1999.

Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Státní bezpečnost v letech 1945-1953*, ÚDV ZK, Praha 2007.

Dušan JANÁK, *Kapitoly o československém vězeňství 1945-1955*, Opava 2002.

Karel KAPLAN, *Nebezpečná bezpečnost*, Brno 1999.

Jiří KARLÍČEK a kol., *Věrní straně a lidu*, správa Sboru nápravné výchovy ČSR, Praha 1980, s. 42-43.

Viktor LEITMAIER, *Rakouská nauka o vězeňství se zřetelem na cizozemské vězeňství*. Vídeň 1890.

Prokop TOMEK, *Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989*, Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948-1989, Praha 2000.

Justiční statky a hospodářská pomoc UNRRA

Ondřej Hladík

*„U nás UNRRA vykonávala služby neobyčejně dobré. Je jisto, že tyto služby a tuto práci konala dobře také jinde. Ale u nás vzhledem na způsob organizace této pomocné akce, kterou představuje UNRRA, byla jejich pomoc ve skutečnosti ve své výkonnosti a účinnosti zdvojnásobena. Všechno bylo plně zužitkováno, nic nepřišlo nazmar a našim vlastním silám dávala UNRRA tolik pomoci, že nepřeháním, když dnes zdůrazňuji, že měla rozhodný vliv na vývoji celého našeho státu a jeho života v prvních měsících jeho poválečné rekonstrukce. Jestliže dnes jsme na tom lépe nežli některé jiné středoevropské státy, má velký podíl na tom právě pomoc, kterou poskytovala UNRRA. Já to s velkou rozhodností rád konstatuji a přál bych si, aby to bylo jasné každému u nás i jinde v cizině“.*⁵⁴

Prohlášení, jímž uvítal prezident republiky dr. Edvard Beneš delegaci UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitations Administration) na Pražském hradě dne 8. listopadu 1946, trefně vystihuje, jak důležitou roli hrála včasná hospodářská pomoc v obnově válkou postiženého Československa. Nejednalo se samozřejmě jen o dodávky potravin, na jejichž nezvyklé složení dodnes vzpomíná mnoho pamětníků.⁵⁵ Ty tvořily pouze jednu z položek v seznamu rehabilitačních plánů, mezi něž patřila také podpora báňského, hutního, strojírenského, energetického a lehkého průmyslu, přičemž nelze opomenout ani rozvrácenou zemědělskou výrobu. Jednou z méně známých kapitol akce UNRRA bylo také financování stavebních úprav justičních statků.

Nicméně před vlastním rozbořem událostí a problémů spojených se zahájením dotačních programů sloužících k obnově justičních statků je třeba nejdříve osvětlit předchozí vývoj. Proto je článek rozdělen do tří tematických okruhů – vznik mezinárodní organizace UNRRA, počátek jejího působení v Československu a vlastní financování provozu justičních statků. Pozornost si totiž zaslouží jak činnost exilové vlády v Londýně, udržující přímé kontakty s organizací UNRRA pomocí stálého delegáta a ministra hospodářské obnovy Františka Němce, tak i jednání vedená ministrem zahraničí Janem Masarykem na mezinárodní úrovni. K dalším neméně důležitým povinnostem patřilo zpracování výsledků britské zemědělské praxe a výzkumu, které mohly přispět k urychlení obnovy osvobozeného Československa. Vládní odborníci totiž předpokládali závažné nedostatky, způsobené využitím hospodářských zdrojů podrobené vlasti ve prospěch německého válečného úsilí v několika směrech. Mezi prvořadé problémy patřil nedostatek lidských zdrojů, umělých hnojiv spojený s klesající úrodností, tažných zvířat a dopravních prostředků. S ohledem na živočišnou výrobu se jako nejdůležitější jevilo zajištění dostatečného množství krmiva a léčiv. Nezapomínalo se ani na nutnost veterinární péče jako prostředku proti šíření nebezpečných nákaz mezi

⁵⁴ Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), f. UNRRA, inv. č. 116, kart. 51.

⁵⁵ Zmiňovaná skutečnost vyplývá z rozhovorů s pamětníky. Například J. H. z Prahy komentuje překvapení, jež způsobilo otevření konzervy obsahující vepřové maso s rozinkami slovy: „Tenkrát byl hlad, tak se jedlo všechno, ale na maso na sladko jsme nebyli zvyklí“. Archiv autora.

zvířaty. V dlouhodobějším měřítku panovaly obavy z celkového podlomení hospodářského života a následného hladovění obyvatelstva.⁵⁶

Na základě zmíněných skutečností vznikl rozsáhlý plán na zabezpečení polnohospodářské výroby po skončení války. Jeho hlavním cílem bylo především zajistit chod zemědělského podnikání v osvobozeném Československu. První přechodná opatření směřovala k zajištění dodávkových povinností. Uvažovalo se o využití Němci zavedeného systému, který okupační správa zpracovala: „do nejmenších podrobností, takže není možno čs. zemědělcům se jí vyhnout ani co do množství, ani co do jakosti /mléčná jednotka/. Uvažuje se tudíž zachovati tento systém v prvním období po válce, ovšem s příslušným korekcemi...“⁵⁷ Dále řešila osevní plán, mechanizaci a zvýšení podílu lukařství společně s pastvinářstvím jako důležitého faktoru pro zvýšení chovu koní a dobytka. Z toho důvodu byl také sestaven odhad stavu domácích zvířat pro roky 1943 – 1944 ve srovnání s léty 1935 – 1937 s tím, že se v budoucnu počítalo s možností úbytku stavů na základě několika možných příčin: I. za normálních poměrů, II. v případě povinných rekvizic, III. pokud by přes území státu přešla fronta. Kupříkladu u koní se pro rok 1943 oproti stavu z předválečného období uvažovalo o ztrátě 52 000 kusů, tedy ze stavu 702 000 na 650 000. Procentuální úbytek byl vyjádřen následujícím způsobem: normální poměry – 18%, rekvizice – 25%, přechod fronty – 50%. Nicméně pro válečná léta se jednalo pouze o přibližný odhad bez možnosti zjištění skutečných stavů v okupovaném Československu.

Vznik mezinárodní organizace UNRRA

Na počátku jednání vedoucích ke vzniku organizace UNRRA stál prezident Roosevelt, který si včas uvědomil nutnost materiální pomoci válkou poničené Evropě.⁵⁸ Současně existovala také samostatná britská iniciativa. Došlo k založení „Inter - Allied Comittée for Post War Requirements“ pod vedením Fredericka Leith-Rosse (hovorově „Leith-Ross comittée“), jehož činnost byla zakončena přijetím tzv. Masterplanu. V něm poprvé došlo k přesné formulaci národních požadavků na potřeby nezbytné k obnově poválečného života. Avšak výsledky práce tohoto výboru měly několik omezení, neřešily kde sehnat potřebné zásoby, čím je financovat a z geografického hlediska se zaměřily jen na regiony střední, jižní a západní Evropy. Také odsunutí Ameriky, Sovětského svazu a Číny do pozice pozorovatelů nemohlo přinést očekávané výsledky.⁵⁹

Teprve po vyjasnění poměrů mezi spojenci předložili v červnu 1943 Spojené státy první návrh na zřízení UNRRA. Po posledních úpravách projektu, provedených na základě spojeneckých připomínek, došlo dne 9. listopadu 1943

⁵⁶ NA Praha, f. UNRRA, inv. č. 116, kart. 51.

⁵⁷ NA Praha, f. UNRRA, Přehled činnosti ministerstva zemědělství, inv. č. 157, kart. 190.

⁵⁸ Karel SOMMER, *UNRRA a Československo*, Opava 1993, s. 9.

⁵⁹ Čechoslovák, Londýn, 21. 1. 1944. Výklad ministra Františka Němce na šesté plenární schůzi Státní rady, s. 1.

k setkání 44 zástupců všech účastnických zemí Spojených národů v Bílém domě. Téhož dne shromáždění podepsalo konvenci o zřízení Rady spojených národů UNRRA, která zahájila jednání hned následující den v Atlantic city.⁶⁰ Československo patřilo mezi první signatáře charty UNRRA, na jednání ho zastupovali ministr zahraničí Jan Masaryk, jenž smlouvu podepsal a pozdější vládní delegát při UNRRA, ministr hospodářské obnovy František Němec.⁶¹



*Jan Masaryk při podpisu smlouvy s UNRRA
(foto Národní archiv Praha, f. UNRRA, inv. č. 116, kart. 51).*

První konkrétní dohodu o formě a rozsahu pomoci Československu se Správou spojených národů UNRRA signoval Jan Masaryk 26. února 1945. Podpisu předcházela ještě oficiální dopis z 24. února 1945, v němž již zmiňovaný F. W. Leith-Ross, jako zástupce generálního ředitele Evropského okrsského úřadu, podával Janu Masarykovi vysvětlení k některým bodům smlouvy.⁶² Vlastní úmluva pak obsahovala deset článků potvrzujících dosavadní ujednání a několik dodatků. Doplněk označený číslem III. se zabýval zemědělskou obnovou, přičemž článek IV., odstavec 3) říká, že „zemědělská obnova a jiné prostředky pro zvýšení potravy potřebné pro pomoc mohou obsahovati, aniž by však byly omezeny na znovuvybavení usedlostí hybnou silou a zemědělskými stroji“, což zahrnovalo zemědělské stroje, ale i tažné koně a dobytek.⁶³ Tato nařízení následně převzal Zemský národní výbor do vyhlášek,

⁶⁰ Tuto verzi vzniku organizace UNRRA uvádí ministr F. Němec v citovaném výkladu z jednání Státní rady. Naproti tomu je běžně přijímána verze o podepsání charty UNRRA na konferenci v Atlantic city dne 9. 11. 1943 na základě dohod z Washingtonu. Srovnej: Karel SOMMER, citované dílo, s. 9.

⁶¹ Karel SOMMER, citované dílo, s. 10.

⁶² NA Praha, f. UNRRA, Oficiální dopis F. W. Leith-Rosse Janu Masarykovi, inv. č. 157, kart. 190.

⁶³ NA Praha, f. UNRRA, Překlad smlouvy mezi vládou ČSR a UNRRA, inv. č. 157, kart. 190.

jejichž úkolem bylo informovat Okresní národní výbory (dále ONV) o možnostech a podmínkách získání podpory UNRRA.⁶⁴

První dodávky zboží a činnost Československého úřadu UNRRA

Souběžně s mezinárodními aktivitami exilové československé vlády probíhala jednání ministerstev o konkrétní podobě poválečné pomoci. Postupně tak vznikl národním plán nákupu. Příkladem takovýchto schůzí je jedna z mezirezortních porad, konaná 31. října 1944 na ministerstvu zemědělství. Zástupci několika ministerstev (např. ministerstvo zahraničí, ministerstvo národní obrany, ministerstvo financí a další), předložili připomínky k definitivní podobě seznamu zboží určeného k odeslání do vlasti. S blížícím se koncem války vznikla nová vláda Národní fronty Čechů a Slováků. Mezi její zásadní úkoly patřilo také zajistit první zásilky UNRRA pro obyvatelstvo osvobozených částí Slovenska. Podle zápisu o struktuře a uspořádání vládních orgánů, sestaveného dne 4. dubna 1945 v Košicích, byly záležitosti UNRRA přiděleny ministerstvu výživy, v jehož čele stál Václav Majer. Příslušnou agendu řešil V. odbor pod vedením Evžena Löbla.⁶⁵ Ten se však zdržel v Londýně a zpočátku jej zastupoval Vratislav Cink. Ještě za jeho působení vypracovalo finanční oddělení první plány organizace inkasa protihodnot za dodávky UNRRA a potřebné tiskopisy. Přestože s prvními zásilkami zboží počítali vládní úředníci od července 1945, přišla už koncem dubna zpráva o vlakovém transportu z Rumunského přístavu Konstancie, kde 8. dubna přistály lodě „El Mundo“ a „H. V. Longfellow“. Tento transport měl však obtíže a uvízl na cestě do Košic z důvodu poničených tratí, takže na místo určení dorazil s velkým zpožděním 2. května 1945.

Před jeho příjezdem porada ministrů rozhodla o cílové stanici pro první vlak se zbožím UNRRA. Stalo se jím neporušené skladiště cukrovaru v Trebišově. Zde začalo shromažďování potravinových konzerv, beden syrového sádla, zeleniny, hrachu, obnošených šatů, pokrývek, vojenských bot, dezinfekce a ze zemědělských potřeb semen. Bohužel, vykládání tohoto transportu bylo poznamenáno velkým chaosem způsobeným na poslední chvíli svolanými muži z okolních vesnic, vojenskou posádkou v Trebišově a osazenstvem repatriačního tábora. Do celé akce nevnesli pořádek ani dva úředníci ministerstva výživy pověřeni dozorem. Celou situaci uklidnil až příjezd již zmiňovaného Vratislava Cinka, který společně s dr. Miroslavem Kernerem dostal od ministra výživy pověření řídit přebírání zásilek.⁶⁶ Přestože se mnoho potravin ztratilo a skončilo na černém trhu, přišla

⁶⁴ Státní okresní archiv Plzeň-jih v Blovicích, f. ONV Přeštice, akce UNRRA, inv. č. 49, kart. 75.

⁶⁵ V. odbor min. výživy byl rozdělen na jednotlivá oddělení následujícím způsobem: 1) oddělení pro styk s Misí UNRRA, 2) oddělení pro soustřeďování požadavků jednotlivých resortů, 3) oddělení pro překládání a převzetí zboží, 4) oddělení finanční. NA Praha, f. UNRRA, Zpráva o vývoji úřadu a činnosti presidia Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu, inv. č. 90, kart. 11.

⁶⁶ NA Praha, f. UNRRA, inv. č. 90, kart. 11.

pomoc téměř na poslední chvíli, protože vydrancovanému Slovensku hrozil hladomor, k čemuž přispívalo i chování vojáků Rudé armády.⁶⁷



Bývalé sídlo UNRRA na Petřském náměstí 1 v Praze (foto archiv autora).

Po přesídlení československé vlády do Prahy v květnu 1945 začalo ministerstvo výživy ihned organizovat akci UNRRA. Ministr V. Majer předložil 29. května předsednictvu vlády návrh usnesení o zřízení „Československého úřadu UNRRA při ministerstvu výživy“, jenž byl schválen na 28. schůzi vlády dne 8. června 1945. Na jeho základě se přednostou stal dosavadní ministr a delegát při UNRRA František Němec a jeho náměstkem Evžen Löbl. Nedostatkem byla absence prováděcích vyhlášek, což ve svém důsledku stěžovalo celou administrativu i hospodářskou a finanční agendu. Sídlem úřadu se prozatímně stalo čtrnáct místností zajištěných v budově Živnostenské banky v ulici Na Příkopě v Praze. V provizorních podmínkách zahájilo svoji činnost osm oddělení nově vzniklého úřadu.⁶⁸ Současně vznikly také expositury

⁶⁷ Karel SOMMER, citované dílo, s. 21.

⁶⁸ Byly to: 1) odděl. vládního delegáta, 2) odděl. přednosta úřadu, 3) odděl. koordinační, 4) presidium, 5) odděl. objednávek průmyslové a zemědělské rehabilitace, 6) odděl. dopravní a distribuční, 7) účtárna, 8) odbor kontrolní a statistický. Avšak hned v srpnu 1945 došlo k reorganizaci a úřad byl rozdělen na čtyři odbory následujícím způsobem: I) presidium – přednosta dr. Emanuel Pohl, II) koordinační – přednosta dr. Vojtěch Schlesinger, III) objednávací – přednosta Kamila Baderová, IV) Dopravní a distribuční – přednosta Arnošt Zapletal. Účtárna byla původně zamýšlena jako samostatný V. odbor, ale nakonec se stala součástí odboru IV. Později došlo ještě ke zřízení V. automobilového odboru pod vedením dr. Bruno Šteiner, vyčlenění účtárny a zřízení samostatného VI. finančního odboru s přednostou ing. dr. Jaroslavem Škochem a následně prof. Josefem Urbancem. Jako poslední zahájil činnost v září 1946 VII. odbor NON-UNRRA s přednostou Josefem Steinem. V prosinci 1946 došlo také ke změně ve vedení úřadu. Na místo dosavadního přednosta F. Němce nastoupil dr. M. Kerner, který zůstal v jeho vedení až do ukončení činnosti. NA Praha, f. UNRRA, Zpráva o vývoji úřadu a činnosti presidia Československého úřadu pro hospodářskou pomoc a obnovu, inv. č. 90, kart. 11.

v Brně a Bratislavě s odbočkou v Košicích. Náročnou práci zvládalo počátkem června roku 1945 jen 43 osob! Avšak s přibývajícími služebními povinnostmi narůstal i počet zaměstnanců, takže ke konci roku 1946 jich bylo už 506, což také představovalo maximální počet pracovníků.

V důsledku zvyšování počtu pracovních sil bylo nutné hledat nové prostory vyhovující nárokům rozrůstající se instituce. Nové kanceláře začaly vznikat na Petřském náměstí 1, kam se již v průběhu druhé poloviny roku 1945 přestěhoval dopravní a distribuční odbor, což způsobilo dočasné obtíže zaviněné rozdělením jednotlivých odborů na dvě místa v Praze. Celý úřad zahájil na nové adrese činnost k 1. 1. 1946.⁶⁹

Mezi nejdůležitější úkoly nového úřadu patřilo dojednání definitivní podoby programu obnovy. Ke každému požadavku bylo nutné vypracovat rozsáhlé odůvodnění, kterým se jednoznačně prokázala potřeba konkrétní položky seznamu a její nepostradatelnost v rámci obnovy země. Toto takzvané „*justification*“ zpracovával objednávací odbor Československého úřadu pro hospodářskou pomoc, jehož zaměstnancům musel způsobit mnoho „bezesných nocí“. Výsledkem jejich činnosti se totiž stal několikasetstránkový rozbor ekonomické situace v prvním mírovém roce. Po jeho předložení Administraci UNRRA došlo ještě k dalším úpravám kvůli připomínkám na oprávněnost mnohých žádostí. O závěrečných změnách se jednalo až do jara roku 1946, kdy již téměř rok přicházely zásilky s pomocí z válkou nezasažených zemí.⁷⁰

Tolik tedy k nastínění základních informací o vzniku mezinárodní organizace UNRRA a zahájení činnosti Československého úřadu pro hospodářskou pomoc. Nyní již přímo k problematice úvěrů poskytovaných ministerstvu spravedlnosti na rekonstrukci a nákup potřebného vybavení justičních statků.

Úvěry UNRRA a jejich poskytování justičním statkům

Dotační programy vycházející z rehabilitačních plánů na poválečnou obnovu Československa byly zmiňovány již na začátku studie. Nešlo ale o přímé financování jednotlivých úseků hospodářství organizací UNRRA. Úvěry poskytované orgánům státní správy pocházely z peněz získaných prodejem dováženého zboží. Také ministerstvo spravedlnosti spadalo do rozpočtové kapitoly UNRRA (titul 7, §3 „Zemědělská obnova“). Všechny takto získané prostředky měla k dispozici vězeňská správa, která je využila na obnovu justičních statků, konkrétně se jednalo o rozpočtové položky 543 – znovuvybavení usedlostí hybnou silou a zemědělskými stroji, 546 – dodávky dobytka, 551 – obstarávání zemědělských budov.⁷¹

První finanční dotace určené pro stavební úpravy samostatných vězeňských hospodářství obdrželo ministerstvo spravedlnosti již v roce 1946. Na tehdejší poměry

⁶⁹ NA Praha, f. UNRRA, inv. č. 90, kart. 11.

⁷⁰ NA Praha, f. UNRRA, Zpráva o činnosti objednávacího odboru, inv. č. 90, kart. 10.

⁷¹ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Výkaz předpokládaných výdajů zemědělské obnovy justičních statků ve III. čtvrtletí 1949 z 27. 6. 1949.

se jednalo o poměrně velkou částku činící tři miliony korun, určenou na rekonstrukci budoucích justičních statků. Ty se podle ministerských úředníků nacházely ve velmi špatném technickém stavu. Při posuzování této informace je ale nutné postupovat s určitou opatrností. Právě proto, že vznikaly z konfiskovaných usedlostí, na nichž jejich původní majitelé hospodařili až do poslední chvíle, není pravděpodobné, že by během válečných let nechali rodinný majetek pustnout. Jako reálnější se jeví možnost účelového tvrzení použitého ve zprávě o hospodaření s prostředky UNRRA z roku 1950.⁷² Tuto variantu dokládá i jediná doposud nalezená fotografie z předválečného období, na níž je zachycena hospodářská usedlost v Javorníku nedaleko Trutnova.⁷³ Její stav v roce 1936 dokazuje, že se za necelých deset let nemohla proměnit v neobyvatelnou ruinu, jak naznačuje citovaný dokument.

Naopak lze souhlasit s tvrzením, že ministerstvem spravedlnosti přebírané konfiskované statky trpěly naprostým nedostatkem jakéhokoliv vybavení, o domácím zvířectvu nemluvě. Tato skutečnost souvisela s již mnohokrát popsáním poválečným rabováním majetků náležejících původně Němcům, kteří v té době byli buďto „zajištěni“ v internačních táborech nebo již odsunuti. Samostatnou otázkou je, jak k tomuto stavu přispěly aktivity národních správců, kteří na zabavených hospodářských usedlostech působily od konce války. O tom, že jejich činnost nemusela být vždy v souladu se zněním zákona svědčí mimo jiné výslechy Miroslava Huška, jenž se vztahoval k létům 1945 až 1946, kdy vykonával tuto funkci v Javorníku.⁷⁴

Z důvodu finanční náročnosti doplnění usedlostí potřebným inventářem došlo roku 1947 k navýšení úvěru UNRRA o další milion korun, ale ke způsobu využití těchto finančních prostředků v letech 1946 až 1948 se dochovalo jen velmi málo písemností. Objevené dokumenty hovoří o nevyčerpané částce 1 039 247 korun k 1. lednu 1949.⁷⁵ Během sledovaného období tedy IV. odbor ministerstva spravedlnosti do nově zřizovaných justičních statků investoval nemalou částku 2 960 753 korun. Zůstatek úvěru měl být během roku využit následujícím způsobem: dodávka hnojiv a prostředků k hubení hmyzu (rozp. pol. 542) – 31 331, 90 Kčs; znovuvybavení usedlostí hybnou silou a zemědělskými (rozp. pol. 543) – 118 185, 30 Kčs; dodávky dobytka (rozp. pol. 546) – 1 206 524, 60 Kčs; obstarávání bydlišť pro zemědělské pracovníky a dočasných zemědělských budov (rozp. pol. 551) – 16 759, 80 Kčs.⁷⁶

⁷² NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Ministerstvo spravedlnosti – Hospodaření prostředky UNRRA, 15. 2. 1950, č. úř. zázn. 6595/50.

⁷³ SOKA Trutnov, f. Archiv obce Javorník, inv. č. 1, kn. č. 1., taktéž: Ondřej HLADÍK – Šárka STEINOVÁ, *Justiční statky – vězni a zemědělství*, in: Historická penologie 2/2009, Praha 2009, s. 7.

⁷⁴ SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, neuspořádáno, Protokol o výsledku Miroslava Huška na stanici SNB v Doksaněch ze dne 8. 3. 1949.

⁷⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Návrh na použití zbytku z prostředků UNRRA v r. 1949, nedatováno.

⁷⁶ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Výkaz zbytků z prostředků UNRRA k 31. 12. 1948.

Avšak již v době, kdy vznikal návrh jak zbytek peněz využít, se situace zcela zásadně změnila. Na základě usnesení vlády z 26. října 1948 o zvýšení živočišné výroby uložilo ministerstvo zemědělství justičním statkům úkol zvýšit dodávku vepřů v roce 1949 o 2 500 kusů. To se ale zpočátku jevílo jako zcela neřešitelný problém, obzvláště protože dosavadní kapacita vepřinů činila pouze 250 kusů zvířat. V konceptu zprávy ministerstva spravedlnosti o hospodaření z prostředky UNRRA určené ministerstvu financí je tento problém specifikován následujícím způsobem: *„Tento úkol znamená mnohonásobné zvýšení původní kapacity justičních statků a jeho splnění bude umožněno (opraveno na je podmíněno) rozsáhlými adaptacemi a novostavbami vepřinů. Tyto stavební práce spolu s vnitřním zařízením představují pro r. 1949, kdy budou dokončeny, několikamilionový náklad, který bude možno krýti jenom z malé části ze zbytků prostředků akce UNRRA“.*⁷⁷

K vyřešení tohoto problému se ve dnech 14. a 28. března 1949 sešli zástupci obou zainteresovaných ministerstev.⁷⁸ Prvním bodem jednání se stal způsob využití zbylých prostředků z úvěrů UNRRA. Jejich rozdělení podle stávajících rozpočtových kapitol bylo s ohledem na nově vzniklou situaci, spojenou se zmiňovaným vládním programem, zcela nevyhovující. Představitelé ministerstva spravedlnosti argumentovali následujícím způsobem: *„... justiční statky potřebují naléhavě strojní zařízení, aby mohly plnit úkoly jim uložené v rámci zvýšení živočišné výroby, a že na opatření strojního zařízení jest pamatováno pamatováno v rozpočtu na r. 1949 poměrně nízkými částkami a v některých případech jako u provádění plánu živočišné výroby podle usnesení vlády ze dne 26. října 1948 nebylo na takové výdaje v rozpočtu pamatováno vůbec.“* Popsaný problém se dotýkal zejména Chvalovic, Slatinic, Nedražic, Zálezel, Mírova a Zámrsku.

Dalším bodem programu mezirezortní porady bylo financování výstavby výkrmů vepřů, stájí pro telata a drůbežár. Z průběhu jednání totiž vyplynulo, že dosavadní rozpočet je již vyčerpán.⁷⁹ Na základě předložené dokumentace odsouhlasil dr. Řezník z ministerstva financí nároky vznesené zástupci justice. Výsledkem jednání se pak stala dohoda o převedení dosud nevyužitých prostředků UNRRA z jiného rezortu – konkrétně nevyužitý úvěr ministerstva zdravotnictví. To ale nešlo uskutečnit hned. Takže k zachování plynulosti plnění všech uložených úkolů uvolnilo ministerstvo financí, na měsíce květen a červen 1949, mimořádný úvěr 600 000 korun.⁸⁰

K převodu příslibených peněz nakonec došlo 27. dubna 1949. Ministerstvo financí tak učinilo na základě usnesení 42. schůze vlády ze dne 22. dubna 1949.

⁷⁷ Tamtéž, Ministerstvo spravedlnosti – Hospodaření prostředky z akce UNRRA na zemědělskou obnovu justičních statků z 4. 3. 1949, č. úř. záz. 5238/1949.

⁷⁸ Ministerstvo spravedlnosti zastupoval dr. Ing. Košťál a účetník tajemník JUC. Čeloud. Ministerstvo financí dr. Fafl a dr. Řezník.

⁷⁹ NA Praha, NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Zápis o projednání potřeby prostředků UNRRA na II. čtvrtletí 1949 z 28. 3. 1949.

⁸⁰ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Spěšný spis ministerstva financí č. 5176 – informace o jednání ze dne 28. 3. 1949.

Obnos nakonec opravdu pocházel ze zdrojů ministerstva zdravotnictví, které během let 1947 a 1948 nevyužilo částku 2 673 000 Kč, určenou na obnovu skladů a chladíren (tit. 22, §3., rozp. pol. 447).⁸¹ Celkově tak z rehabilitačních programů UNRRA připadlo na justiční statky 6 673 000 Kčs, s tím, že převážná většina této částky byla vyčerpána do roku 1949. Zůstatek na počátku následujícího roku činil 254 610,10 Kčs, ale v převážné většině šlo o peníze určené k zaplacení již provedených stavebních akcí, takže fakticky zůstávalo na účtu ministerstva spravedlnosti 24,40 Kčs.⁸² Následující tabulka přehledně ukazuje investice do jednotlivých rozpočtových položek v letech 1946 až 1949, přičemž zachycuje k roku 1949 výrazný nárůst výdajů na položku 551, pod níž spadala výstavba vepřinů a dalších hospodářských budov (tab. č. 1).

Rozpočtová položka	1946		1947		1948		1949		zůstatek k 1. 1. 1950	
	Kčs	h	Kčs	h	Kčs	h	Kčs	h	Kčs	h
542			300 442	90	31 889				32 331	90
543	440 401	70	801 844	60	275 939		329 060	30	104 491	40
546	283 362	40	272 449	80	34 663	20	894 504	10	312 020	50
551	5872	70	365 468		145 419	20	2 233 822		79 663	90
Celkem	732 636	80	1 740 205	30	487 910	40	3 457 386	40	254 861	10

Tab. č. 1. Investice do justičních statků v letech 1946 – 1949.

Dosavadní řádky se zabývaly snahou zodpovědných úředníků o získání dostatečných prostředků z programů UNRRA k financování rozvoje vězeňského zemědělství. Nedostatek písemných pramenů pro první poválečná léta pak zapříčinil nedostatečný rozbor všech aspektů, jak na úrovni politické, tak i hospodářské. Proto také došlo k poměrně jednostrannému zdůraznění roku 1949, kdy začaly být realizovány úkoly spojené s rozšiřováním živočišné výroby.

Zbývá ještě osvětlit investice do jednotlivých vězeňských hospodářství, ale ani v tomto případě nezůstaly zachovány dokumenty zachycující léta 1946 až 1948. Počátkem následujícího roku 1949 si ministerstvo financí vyžádalo předložení programu výdajů placených z úvěru UNRRA. Ministerstvo spravedlnosti zareagovalo rozesláním spěšného spisu č. 4792 ze 4. března 1949. Podle něj museli na všech justičních statcích nejpozději do 15. března sestavit přehledy plánovaných nákladů, rozdělené do pěti následujících kapitol:

⁸¹ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Informace ministerstva financí presidiu ministerstva zdravotnictví, č. j. 67 713/49-I/1 z 27. 4. 1949.

⁸² NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Ministerstvo spravedlnosti – Hospodaření prostředky UNRRA, 15. 2. 1950, č. úř. zázn. 6595/50.

- I. Výkaz objednaných a dosud nedodaných hospodářských strojů, přístrojů vozů.
- II. Výkaz hospodářských strojů nezbytně nutných v nejbližší době, sestavený podle pořadí jejich důležitosti s poznámkou, zda jsou potřeba ke zvýšení chovu vepřů.
- III. Výkaz chovného zvířectva, jehož nákup je plánován na rok 1949, rozdělený na:
 - a. nákup selat a chovných vepřů v rámci zřízení výkrmů podle stanoveného úkolu,
 - b. ostatní chovné zvířectvo, zejména drůbež a dobytek.
- IV. Výkaz nákladů na stavební akce spojené se zvýšením chovu prasat. Do rozpočtu bylo nutné zahrnout jak dodaný a nedodaný materiál, tak i pravděpodobný počet pracovních hodin.
- V. Výkaz stavebních prací mimo akci na zvýšení výkrmu vepřů se zřetelem na drůbežárny a teletníky.⁸³

Bohužel, ne ve všech případech jsou tyto výkazy k dispozici, chybí u statku Javorník a slovenského Leopoldova. Stranou zůstávají Řepy předané justici až na podzim roku 1949. Nicméně pro zbývajících devět statků existují alespoň základní údaje o požadavcích na peníze pocházející z akce UNRRA, což umožňuje načrtnout vcelku spolehlivý přehled připravovaných investic. Při rozboru finančních dotací je třeba začít na nejmenším justičním statku v Šenově. Velitelství stanice SVS v Novém Jičíně, pod něž hospodářství spadalo, informovalo ministerstvo spravedlnosti o tom, že „*Potřeba investic na justičním statku v Šenově není pro rok 1949 žádná*“.⁸⁴ Je tedy otázkou, zda také v Javorníku neplánovali žádné investice a tudíž se nedochovaly výkazy. Toto tvrzení ale nelze nijak doložit, takže jde čistě o hypotézu.

Následující řádky přinesou souhrn peněžních prostředků o něž bylo žádáno jednotlivými justičními statky v rámci úvěrů UNRRA, včetně podrobných tabulek, které umožní nahlédnout do jejich hospodaření. Omezující je ale nemožnost porovnání předložených plánů se skutečnou výší přidělených dotací. Přesto má tento nepříliš „zábavný“ přehled jistě své místo v hospodářských dějinách poválečného zemědělství a vězeňství.

Chvalovice

Z návrhů na zajištění potřeby úvěrů zemědělských stavebních i nestavebních investic vyplývá, že ve Chvalovicích roku 1949 plánovali z prostředků UNRRA financovat následující:

⁸³ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Hospodaření úvěry státního rozpočtu na r. 1949, č. 4792 z 4. 3. 1949.

⁸⁴ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, Informace velitelství stanice SVS Nový Jičín ministerstvu spravedlnosti č. 445/49 z 8. 3. 1949.

Výkaz č. I – v předešlém roce objednané hospodářské stroje v hodnotě 13 350 Kčs (tab. č. 2).

Výkaz č. II – celkem 561 120 Kčs. Jeho součástí byl také pokus zahrnout mezi nutné výdaje služební motocykl, nákladní automobil a psací stroj, což nebylo schváleno, takže konečná částka činila 417 100 Kč.

Výkaz č. III – chovné zvířectvo za 335 400 Kčs (tab. č. 3). Za povšimnutí stojí objednávka 30 kusů morčat za 2400 korun, což je jinak ojedinělá záležitost.

Výkaz č. IV – výstavba nového vepřince v celkové výši 42 230 Kčs. Z toho materiál 32 580 Kčs, řemeslné práce 5 698 Kč, režijní práce 3 952 Kčs.⁸⁵

Výkaz č. V – celková rekonstrukce justičního statků, která zahrnovala v exteriéru stavbu drůbežárny, nové ohradní zdi, adaptaci sýpky, zřízení garáže, skladu, siláží, hnojiště, kůlny a omítnutí budov. Ve vnitřních prostorách potom zřízení koupelny, umývárny, prádelny a kanalizace, přičemž jen za řemeslné práce se počítalo s částkou 63 958 Kčs.⁸⁶

Ze schválených stavebních akcí se dochoval jen jeden účet na 280 Kčs za 8m³ písku určeného na stavbu nového vepřince.⁸⁷

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Rádlo	2	Hastík, Starý Šaldorf	1 000,-
Koňský postroj	1	Hanzal, Oblekovic	1350,-
Kladívkový šrotivník	1	Hosp. družstvo, Znojmo	11 000,-
Celkem			13 350,-

Tab. č. 2. Stroje a nástroje objednané v roce 1948.

Druh	ks	Cena
<i>a) selata a chovné prasnice</i>		
Prasnice o váze cca 150kg	6	28 800,-
Selata o váze cca 12kg	80	76 800,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Jalovice	10	220 000,-
Husy	50	5 000,-
Kachny	30	2 400,-
Morčata	30	2 400,-
Celkem		335 400,-

Tab. č. 3. Výkaz chovného zvířectva.

⁸⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz o potřebě zemědělských investic pro justiční statek Chvalovice z 11. 3. 1949.

⁸⁶ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, rozpočet na opravu justičního statku ve Chvalovicích v roce 1949.

⁸⁷ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, účet za stavební materiál č. 1150/49 z 11. 7. 1949.

Mikulov

Z druhého justičního statku na jižní Moravě zaslali na ministerstvo spravedlnosti skromnější plány investic, než z předešlých Chvalovice.

Výkaz č. I – v roce 1948 objednané a dosud nedodané hospodářské stroje v celkové hodnotě 15 000 Kčs (tab. č. 4).

Výkaz č. II – hospodářské stroje nezbytně nutné ke zvýšení živočišné výroby za 69 000 Kčs (tab. č. 5).

Výkaz č. III – nákup chovného zvířectva plánovaný na rok 1949 činil 237 000 Kčs (tab. č. 6).

Výkaz č. IV – náklady na výstavbu nového vepřince 370 715, 20 Kčs, z toho bylo v předešlém roce uhrazeno 16 946, 40 Kčs. V rozpočtu je počítáno také s platy za práci vězňů, kteří měli obdržet celkem 48 000 Kčs.

Výkaz č. V – ostatní stavební práce na justičním statku zahrnující stavbu drůbežárny, oplocení výběhu, opravu stájových dveří a venkovních omítek dohromady za 78 000 Kčs. V této částce byla započítána také rezerva na nepředvídatelné výdaje 2 951 Kčs.⁸⁸

Dochovaný účetní materiál přináší informaci proplacení stavebních prací a materiálu za 23 497, 80 Kčs.⁸⁹

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Kladívkový šrotovník Ursus T 32	1	Moragro Brno	10 710,-
Elektromotor	1	Ústřední prodejna elektromotorů UP 13	3 479,-
Montáž a doprava			811,-
Celkem			15 000,-

Tab. č. 4. Stroje a nástroje objednané v roce 1948.

Druh	ks	Cena
Sazeč brambor	1	8 000,-
Rozmetadlo hnojiv	1	5 000,-
Vlečný vůz za traktor	1	40 000,-
Secí stroj	1	10 000,-
Kopresor na huštění pneumatik	1	4 000,-
Celkem		69 000,-

Tab. č. 5. Nezbytně nutné hospodářské stroje.

⁸⁸ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkazy z 10. 3. 1949, zaslané z justičního statku Mikulov na základě výnosu ministerstva spravedlnosti č. 4792/49-IV/3.

⁸⁹ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, účty mikulovského justičního statku, 8. – 19. 7. 1949.

Druh	ks	Cena
<i>a) selata a chovné prasnice</i>		
Selata	120	162 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Kuřata	150	3 000,-
Krávy	6	72 000,-
Celkem		237 000,-

Tab. č. 6. Výkaz chovného zvířectva.

Mírov

Mírovské výkazy byly sestaveny a odeslány dne 12. března 1949. Plány zemědělských investic vypadaly takto:

Výkaz č. I – roku 1948 byl objednáno lis k mlátičce u Hospodářského družstva v Mohelnici a vůz na odvoz mléka, který měla zhotovit stolařská dílna trestního ústavu. Ani u jednoho z objednaných výrobků není uvedena cena.

Výkaz č. II – hospodářské stroje nezbytně nutné ke zvýšení živočišné výroby za 40 925 Kčs (tab. č. 7).

Výkaz č. III – chovné zvířectvo v celkové ceně 227 000 Kčs (tab. č. 8).

Výkaz č. IV – správa justičního statku Mírov stavbu vepřínu plánovala již delší dobu. Avšak při předkládání stavebních plánů měla problémy s referentem technického oddělení ONV Zábřeh, který před zasláním výkazu zamítl celkem šest návrhů. Nakonec měl být postaven vepřín podle typizovaného projektu V4, zapůjčeného dne 11. března ministerstvem zemědělství. Ten však příliš nevyhovoval místním podmínkám, což vedlo k nutnosti stavby zvláštní stodoly pro uskladnění zásoby krmiv. Rozpočet k tomuto bodu proto ještě neexistoval.

Výkaz č. V – mezi další stavební akce patřila stavba stodoly, vodovodu, kůlny pro výběh hovězího a vepřového dobytka v hodnotě 1 005 000 Kčs.⁹⁰

Mezi písemnostmi mírovského justičního statku nebyly nalezeny žádné schválené a proplacené účty nebo faktury.

Druh	ks	Cena
Secí stroj Unikum	1	8 610,-
Rozmetadlo na umělá hnojiva Novitas	1	5 760,-
Kladívkový šrotovník Ursus D24	1	15 585,-
Elektromotor na hosp. soupravu	1	9 570,-
Kára na jetel	1	1 400,-
Celkem		40 925,-

Tab. č. 7. Nezbytně nutné hospodářské stroje.

⁹⁰ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz úvěrové potřeby zemědělských investic justičního statku Mírov z 12. 3. 1949.

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Selata	30	104 000,-
Prasnice	6	27 000,-
Kanci	1	17 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Koně	3	75 000,-
Kuřata	200	4 000,-
Celkem		227 000,-

Tab. č. 8. Výkaz chovného zvířectva.

Mlékojedy

Návrh na investice plánované v akci UNRRA na rok 1949 sestavili v Mlékojedech dne 11. března 1949.

Výkaz č. I – správa statku roku 1948 neobjednala žádné hospodářské stroje.

Výkaz č. II – k hospodářským strojům nutným pro rok 1949 oznámila správa justičního statku, že plánuje učinit objednávku u Hospodářského družstva skladištního a výrobního – strojní oddělení Žalhostice. Předpokládaná částka činila 13 000 Kčs (tab. č. 9).

Výkaz č. III – chovné zvířectvo celkem za 77 200 Kčs (tab. č. 10).

Výkaz č. IV – stavební materiál potřebný na adaptaci starých vepřínů 16 700 Kčs. Projekt na nový vepřín byl zadán Krajskému architektonickému atelieru v Ústí n. Labem, avšak v době sestavování rozpočtu nebyl dokončen. Jeho původní verze, schválená Krajským národním výborem v Ústí n. Labem 24. února 1949, musel být na základě směrnic ministerstva zemědělství přepracována.

Výkaz č. V – další stavební úpravy plánované v roce 1949 zahrnovaly dostavbu stodoly, nový strop ve stáji pro telata a zřízení nového hnojiště. Na základě výnosu ministerstva spravedlnosti č. 4 368/49 – IV/3 z 25. února zakoupila správa justičního statku část stavebního materiálu ze zbouraných domů v Mlékojedech č. p. 40 a 46 za 6 000 Kčs. Dále byl plánován nákup stavebnin za 20 000 Kčs. Při stavebních pracích se počítalo s využitím odsouzených z nedaleké litoměřické věznice.⁹¹

U tohoto justičního statku je k dispozici informace o naplnění alespoň jedné plánované položky. Dne 15. června bylo dodáno 30 kusů selat Přestického černostrakatého prasete za 47 565 Kčs. Doprava z Přestic do Litoměřic činila 1 950 Kčs. Došlo tedy k úspoře 7 485 Kčs oproti původnímu plánu.⁹²

⁹¹ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz úvěrové potřeby zemědělských investic justičního statku Mlékojedy z 11. 3. 1949.

⁹² NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, vyúčtování za dodání selat odeslané správou justičního statku Mlékojedy na ministerstvo spravedlnosti 22. 7. 1949.

Druh	ks	Cena
Úplný polní válec HV SL	1	6 800,-
Potahový močůvkovač "Hubálek"	1	6 200,-
Celkem		13 000,-

Tab. č. 9. Nezbytně nutné hospodářské stroje.

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Selata	30	57 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Kuřata	110	2 200,-
Dojná kráva	1	18 000,-
Celkem		77 200,-

Tab. č. 10. Výkaz chovného zvířectva.

Nedražice



Justiční statek Nedražice – současný stav (foto archiv autora).

Nedražice spadaly společně s justičními statky Zálezly a Slatinice do správy trestního ústavu v Plzni. Pro všechna tři jmenovaná hospodářství byly sestaveny výkazy v Plzni dne 12. března 1949.

Výkaz č. I – v listopadu 1948 byl u Hospodářského družstva Stod objednán traktorový pluh se dvěma radlicemi za 9 000 Kčs.

Výkaz č. II – nezbytně nutné hospodářské stroje plánované v roce 1949 v celkové ceně 81 000 Kčs (tab. č. 11).

Výkaz č. III – chovné zvířectvo za 388 400 Kčs (tab. č. 12).

Výkaz č. IV – nebyly plánovány žádné stavební akce v souvislosti s rozšiřováním živočišné výroby.

Výkaz č. V – plány na stavební úpravy nesouvisející s výkrmem vepřů obsahovaly opravu kravína a vybudování teletníku. Celkové náklady činily 414 113 Kčs s tím, že během roku 1948 byl zakoupen stavební materiál za 7 780, 50 Kčs.⁹³

V případě Nedražic nebyl nalezen žádný účetní materiál dokládající alespoň přibližnou výši investic pocházejících z úvěru UNRRA.

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Selata	140	189 000,-
Plemenný kanec	1	15 000,-
Prasnice	15	180 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Kuřata "Koroptví vlašky"	200	4 400,-
Celkem		388 400,-

Tab. č. 12. Výkaz chovného zvířectva

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Výfuková řezačka	1	Agrostroj Pelhřimov	30 000,-
Pračka na brambory	1	Hospodářské družstvo Plzeň	5 000,-
Mačkadlo na brambory	1	Hospodářské družstvo Plzeň	1 000,-
Vlečný vůz za traktor	1	Hospodářské družstvo Plzeň	45 000,-
Celkem			81 000,-

Tab. č. 11. Nezbytně nutné hospodářské stroje.

Slatinice

Jak již bylo zmíněno, výkazy potřeby zemědělského úvěru byly sestaveny 12. března 1949 ve věznici Plzeň Bory po konzultaci se správou justičního statku.

Výkaz č. I – roku 1948 došlo k objednání hospodářských strojů v celkové ceně 45 000 Kčs (tab. č. 13).

Výkaz č. II – na rok 1949 nebyl plánován nákup dalších hospodářských strojů a zařízení.

⁹³ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz úvěrové potřeby zemědělských investic justičního statků Nedražice, Slatinice a Zálezly z 12. 3. 1949.

Výkaz č. III – chovné zvířectvo za 475 000 Kčs (tab. č. 14).

Výkaz č. IV – náklady na výstavbu nové výkrmny vepřů podle směrného stavebního plánu V2 ve výši 178 350 Kčs.

Výkaz č. V – žádné další stavební akce v roce 1949 správa justičního statku Slatinice neplánovala.⁹⁴

Dochované účty potvrzují proplacení stavebního materiálu na nový vepřín ve výši 37 414 Kčs. Není jasné, jestli byl do akce UNRRA zahrnut také požadavek na 43 400 Kčs za zavedení telefonní linky Českou poštou – Krajskou správou spojů v Ústí n. Labem.⁹⁵

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Vlečný vůz za traktor, 3t	1	F. Hepner, Nymburk	40 000,-
Raketová pumpa	1	Hosp. druž. Stříbro	5 000,-
Celkem			45 000,-

Tab. č. 13. Hospodářské stroje objednané v roce 1948

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Selata	120	162 000,-
Plemenný kanec	1	15 000,-
Prasnice	6	72 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Kuřata "Koroptví vlašky"	300	6 600,-
Březi jalovice	20	11 000,-
Celkem		475 000,-

Tab. č. 14 Výkaz chovného zvířectva

Závěry

Poslední justiční statek spadající pod správu plzeňské věznice plánoval z úvěrů UNRRA následující investice.

Výkaz č. I – v roce 1948 objednané a dosud nezaplacené hospodářské stroje celkem za 152 695 Kčs (tab. č. 15).

Výkaz č. II – další hospodářské stroje plánované na rok 1949 v ceně 197 800 Kčs (tab. č. 16).

Výkaz č. III – chovné zvířectvo za 943 000 Kčs (tab. č. 17). Před sestavováním plánu na rok 1949 bylo zakoupeno 254 selat za 411 924, 80 Kčs.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, vyúčtování za stavební materiál a zavedení telefonní linky do justičního statku Slatinice, 5. 7. – 21. 7. 1949.

Výkaz č. IV – dostavba výkrmů vepřů. Plánované náklady byly 861 667 Kčs. Předěšlý rok došlo k vyplacení částky 747 523 Kčs za mzdy a stavební materiál.

Výkaz č. V – žádné další stavby správa statku neplánovala.⁹⁶

V případě Zálezel nebyl nalezen účetní materiál dokládající alespoň přibližnou výši investic pocházejících z úvěru UNRRA.

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Kompletní všrub	1	E. Novák, Žinkovy	13 695,-
Traktorový pluh tříradlicový	1	Agrostroj Bächer, Roudnice n. L.	9 000,-
Kultivátor za traktor	1	Hosp. družstvo Stříbro	4 000,-
Stroje přidělené NPF Plzeň			126 000,-
Celkem			152 965,-

Tab. č. 15. Stroje objednané v roce 1948.

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Rozmetadlo na umělá hnojiva	1	Hosp. družst. Stříbro	5 800,-
Pařáky	2	Hosp. družst. Plzeň	5 000,-
Výfuková řezačka	1	Agrostroj Pelhřimov	30 000,-
Pětídílné traktorové brány	1	Hosp. družst. Stříbro	14 000,-
Plečka na řepu	1	Hosp. družst. Stříbro	3 000,-
Obraceč na seno	1	Hosp. družst. Stříbro	6 000,-
Pohrabovačka	1	Hosp. družst. Stříbro	4 000,-
Traktor Škoda 30	1	Škoda n. p., Plzeň	130 000,-
Celkem			197 800,-

Tab. č. 16. Nezbytně nutné hospodářské stroje plánované na rok 1949.

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Vepři do 40 kg	100	205 750,-
Selata	400	540 000,-
Plemenný kanec	1	15 000,-
Prasnice	15	180 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Housata	30	2 250,-
Celkem		943 000,-

Tab. č. 17. Výkaz chovného zvířectva.

⁹⁶ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz úvěrové potřeby zemědělských investic justičních statků Nedražice, Slatinice a Zálezly z 12. 3. 1949.

Zámrsrk



Zámek v Zámrsku, bývalá věznice pro mladistvé a justiční statek (foto archiv autora).

Správa jediného justičního statku určeného pro mladistvé v Zámrsku plánovala na rok 1949 následující investice:

Výkaz č. I – v roce 1948 došlo k objednání hospodářských strojů za 87 345, 80 Kčs (tab. č. 18).

Druh	ks	Dodavatel	Cena
Vlečný traktorový vůz TV 35	1	Karosa. Chlumec n. Cidl.	39 406,60
Secí stroj 22/120 mm	1	Agrostroj, Brandýs n. L.	12 000,-
Šrotovník Ursus T 32	1	Agrostroj, Mělník II.	12 000,-
Plečka Stella 30A nahrnovací	1	Hosp. družst. Vysoké Mýto	2 443,20
Vyoravač brambor V-04	1	Hosp. družst. Vysoké Mýto	5 469,-
Hospodářské vozy	2	Trestní ústav Mírov	16 000,-
Celkem			87 345,80

Tab. č. 18. Stroje objednané v roce 1948.

Výkaz č. II – nezbytně nutné hospodářské stroje plánované na rok 1949 v celkové ceně 214 673, 20 Kčs (tab. č. 19).

Výkaz č. III – chovné zvířectvo celkem za 127 600 Kčs. V měsících lednu a únoru 1949 bylo nakoupeno 114 setat za 156 614 Kčs a jedna prasnice, jejíž hodnota činila 7 699,20 Kčs. Zvířectvo nakoupené před sestavováním plánu není zahrnuto do tabulky č. 20.

Výkaz č. IV – plánované náklady na stavební činnost spojenou se zvýšením výkrmu vepřů činily 408 000,- V roce 1948 a počátkem roku 1949 bylo již proinvestováno 67 631 Kčs.

Výkaz č. V – součástí dalších plánovaných stavební úprav bylo zřízení napáječky v kravíně, výběhu pro hovězí dobytek, kolejniček s vozíky na vyvážku hnoje, znovuvybudování teletníku, provedení řádných ventilací a úprava žlabu na krmení. Dohromady v celkové výši 108 000 Kčs. V roce 1949 již proběhly adaptační práce na zřízení mícháreny v kravíně za 6 735 Kčs.⁹⁷

Druh	ks	Cena
Elektromotor 10 HP	1	7 000,-
Elektromotor 6 HP	1	4 000,-
Mlátička s lisem - samovazem	1	77 000,-
Čerpací zařízení pro zahradnictví a zelinářství	1	36 873,20
Samovazač	1	28 000,-
Železný pluh č. 8	1	1 500,-
Obracecí železný pluh č. 8	1	3 000,-
Traktorový vlečný vůz	1	19 000,-
Obracecí harka dvouradlicová	1	3 000,-
Talířové brány za traktor	1	8 000,-
Rozmetadlo na umělá hnojiva	1	6 000,-
Secí stroj na jetel	1	1 500,-
Žací lišta k traktoru Zetor 15	1	nezjištěno
Lehký válec	1	6 000,-
Decimální váha pro výkrm vepřů	1	2 800,-
Celkem		214 673,20

Tab. č. 19. Nezbytně nutné hospodářské stroje plánované na rok 1949.

Druh	ks	Cena
<i>a) chovné prasnice a selata</i>		
Selata	80	115 000,-
Plemenný kanec	1	10 000,-
<i>b) ostatní chovné zvířectvo</i>		
Kuřata Leghornky	130	2 600,-
Celkem		127 600,-

Tab. č. 20. Výkaz chovného zvířectva

⁹⁷ NA Praha, f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno, výkaz úvěrové potřeby zemědělských investic justičního statku Zámorsk z 12. 3. 1949.

Závěr

Předešlý vyčerpávající přehled plánovaných zemědělských investic v celkové výši 7 738 622 Kčs ukazuje, že požadavky z justičních statků výrazně převyšují možnosti úvěru UNRRA. Ministerstvo spravedlnosti mělo totiž na rok 1949 k dispozici částku 3 712 247 Kčs. Přestože nešlo o zanedbatelnou sumu, tvořily dotace přibližně polovinu nutných výdajů (50, 7%). Nemohly proto pokrýt všechny nutné náklady, jak ukazuje poslední souhrnná tabulka. V ní je možné porovnat plánované výdaje jednotlivých hospodářství, rozdělené do pěti kategorií podle předkládaných výkazů (tab. č. 21).

Finanční prostředky získané prodejem zboží UNRRA tedy nepokryly všechny náklady nutné k úspěšnému zahájení provozu justičních statků a naplnění vládního usnesení z konce roku 1948. Přesto je možné říci, že stejně jako v jiných odvětvích, tato včasná mezinárodní pomoc významně přispěla ke konsolidaci poměrů ve válkou rozvráceném vězeňství a zemědělství. Závěrem ještě jeden emotivně laděný citát z dobového tisku, který shrnuje průběh akce UNRRA a symbolicky tak uzavírá jeden úsek poválečných dějin Československa: „*Velké dílo mezinárodní solidarity končí svou úlohu. Pomohlo všemu československému lidu a zapsalo se nesmazatelným písmem na první stránku historie republiky*“.⁹⁸

Statek	Výkaz I	Výkaz II	Výkaz III	Výkaz IV	Výkaz V	Celkem
	Kčs					
Chvalovice	13 350	417 100	335 400	42 230	69 358	877 438
Mikulov	15 000	69 000	237 000	370 715,00	78 000	769 715
Mírov		40 925	227 000		1 005 000	1 272 925
Mlékojedy		13 000	77 200	16 700	20 000	126 900
Nedražice	9 000	81 000	388 400		414 113	892 513
Slatinice	45 000		475 000	178 350		698 350
Zálezly	152 695	197 800	943 000	861 667		2 155 162
Zámorsk	87 346	214 673	127 600	408 000	108 000	945 619
Celkem	322 391	1 033 498	2 810 600	1 877 662	1 694 471	7 738 622

Tab. č. 21. Plánované výdaje na rok 1949

⁹⁸ Severočeská Mladá fronta, 19. 6. 1947, s. 1.

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. S SNV, sv. 24/1, neuspořádáno.
- f. UNRRA:
 - inv. č. 90, kart. 10.
 - inv. č. 90, kart. 11.
 - inv. č. 116, kart. 51.
 - inv. č. 157, kart. 190.

Státní okresní archiv Plzeň-jih v Blovicích, f. ONV Přeštice, akce UNRRA, inv. č. 49, kart. 75.

Státní okresní archiv Trutnov, f. ONV Vrchlabí, neuspořádáno.

Karel SOMMER, *UNRRA a Československo*, Opava 1993.

Čechoslovák, Londýn, 21. 1. 1944. Výklad ministra Františka Němce na šesté plenární schůzi Státní rady, s. 1.

Severočeská Mladá fronta, 19. 6. 1947, s. 1.

Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra

Aleš Kýr

K uskutečňování tzv. třídního boje po uchopení politické moci Komunistickou stranou Československa (KSČ) v únoru 1948, ministerstvo vnitra zaevidovalo za jediný rok 130 000 osob, označených za „podezřelé živly“, které většinou pocházely ze středních vrstev obyvatelstva. Persekuce zasáhla nejen rolníky, živnostníky, maloobchodníky, členy řeholních řádů, kněze a představitele církví, ale též příslušníky inteligence v oblasti školství, kultury, vědy, výzkumu a technického vývoje. Tito lidé byli propouštěni ze zaměstnání a někteří umísťováni do táborů nucené práce za účelem tzv. převýchovy nebo dokonce odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody, zpravidla ve vykonstruovaných politických procesech. V roce 1950 (k 15.5.) se nacházelo v soudních věznicích, vězeňských ústavech a pracovních táborech celkem 32.638 vězňů, z toho 34 % bylo uvězněno za tzv. protistátní činnost. Podle povolání v době zatčení činil podíl příslušníků inteligence, dobově kategorizovaných jako „úředníci“, 25% z uvedeného celkového počtu vězňů. Z důvodných obav o další existenci se rozhodla nemalá část příslušníků inteligence k emigraci.⁹⁹

Tento stav se odrazil v narůstajícím deficitu erudovaných a zkušených pracovníků ve vědeckovýzkumných ústavech a vývojových pracovištích, na jejichž výkonnosti závisel další technický rozvoj a plnění důležitých úkolů v národním hospodářství. Z personálního nedostatku se tak stal zásadní politický problém, jehož řešením se musely zabývat vrcholové stranické a státní orgány. Politická snaha o využívání sovětských zkušeností ve všech oblastech společenského života se stala vodítkem i při řešení tohoto problému. Již od 20. let 20. století existovaly v Sovětském svazu vězeňské pracovní tábory, tzv. šarašky nebo šaragy (patrně odvozeno z ruského slova „šarachšja“, tj. stranit se, nebýt viditelný), které byly ve skutečnosti utajovanými vědecko-výzkumnými a projekčními ústavy, kde pracovali věznění odborníci. Jednotná hlavní politická správa (OGPU) je pronajímala podnikům, které ji za to převáděly 60-70 % mzdy, náležející za vykonanou práci vězňům. V počátcích byli vězni do těchto podniků eskortováni, ale později byly zřízeny některé provozy přímo v areálech vězeňských táborů. Ve 30. letech se podíleli někteří věznění odborníci na vývoji zbraňových systémů a od poloviny 40. let přešla tato pracoviště přímo pod zvláštní správu ministerstva státní bezpečnosti, které monopolizovalo vědecko-výzkumnou činnost pro potřebu armády a policie. Pracovní aktivita a iniciativa vězněných odborníků (tzv. inženýrsko.technických pracovníků – ITR) byla stimulována výhodami,

⁹⁹ Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001, s. 20-36.

Aleš KÝR, *Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, In: *Sborník Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955*, s. 30-32.

které umožňoval vězeňský režim (příděly stravy, dopisování s rodinnými příslušníky, popř. jejich návštěvy).¹⁰⁰

Politický sekretariát ÚV KSČ na svém zasedání v květnu 1952 projednal návrh ministra národní bezpečnosti (MNB) Karola Bacílka na zřízení Technického institutu pro vězně – odborníky. Tento návrh vycházel z informace, že „ve věznicích odpykávají déle trvající tresty odborné technické síly“ a následného doporučení, „aby tito kvalifikovaní pracovníci byli soustředěni v jednom vězeňském ústavu a dána jim zde možnost řešení technických otázek pro potřebu našeho průmyslu“. Podle zjištění MNB ke dni 8.5.1952 se nacházelo ve vězeňských zařízeních celkem 441 využitelných vězňů – odborníků, z toho: 55 stavebních odborníků, 54 strojních inženýrů, 48 kresličů, 38 konstruktérů, 34 elektrotechniků, 29 zemědělských odborníků, 28 chemiků, 21 komerčních odborníků, 20 stavitelů, 18 lesních odborníků, 17 laborantů, 17 báňských inženýrů, 12 doktorů přírodních věd, 10 průmyslováků, 8 výzkumných pracovníků, 7 architektů, 5 specialistů pro vodní stavby, 4 vědecko-techničtí pracovníci, 3 lékaři, 2 vynálezci, 1 archeolog a dalších 10 odborníků jiných profesí. Zejména byli doporučováni k využití následující vězni:

1. Alois ZIKA, absolvent průmyslové školy a vysoké školy technické ve Vídni, bývalý vedoucí provozu Municionswerke, vedoucí tepelných centrál, vedoucí provozu Junkerswerke a majitel 18 různých patentů, odsouzený k trestu odnětí svobody na 10 let.
2. Vilém FRIEBL, absolvent vysoké školy technické, bývalý samostatný konstruktér ČKD Praha v oboru lokomotiv a mostních konstrukcí, odsouzený k trestu odnětí svobody na 14 let.
3. Josef KRIESCHE, absolvent vysoké školy technické v Berlíně, odborník v oboru elektrotechniky a nukleární fyziky s praxí v elektrotechnickém strojírenství v firmě Siemens v Berlíně, odsouzený k trestu odnětí svobody na 5 let.
4. Samuel ENGLER, inženýr a architekt – absolvent vysoké školy technické v Berlíně, odborník na železobetonové a ocelové konstrukce, odsouzený k trestu odnětí svobody na 8 let.

Po schválení návrhu bylo uloženo K. Bacílkovi, aby do měsíce předložil propracovaný návrh na vytvoření institutu, dále Jaromíru Dolanskému, náměstkovi předsedy vlády, aby o návrhu na zřízení informoval hospodářské ministry a požádal je o vyjádření, které úkoly by mohl institut řešit a Štefanu Raisovi, ministru spravedlnosti, aby ve věznicích ministerstva spravedlnosti byl proveden soupis vězňů – kvalifikovaných technických odborníků. S těmito závěry měl dále pracovat Jindřich Kotál, náměstek MNB pro vězeňství.¹⁰¹

Návrh byl realizován v období, kdy došlo ke sjednocení vězeňství, které bylo dosud v působnosti tří ministerstev (spravedlnosti, národní obrany a národní

¹⁰⁰ Jacques ROSSI, *Encyklopedie gulagu*, Praha 1999, s. 47, 131, 163.

¹⁰¹ Archiv bezpečnostních složek (ABS), Brno – Kanice, fond A2/1, inv.j. 352, Návrh na zřízení technického institutu pro vězně-odborníky.

bezpečnosti), do kompetence MNB a zřízení Správy nápravných zařízení (SNZ) jako ústředního řídicího a kontrolního orgánu československého vězeňství. Tato zásadní změna též usnadnila zřízení Technického ústavu vězňů Opava, později přejmenovaného na Technický ústav nápravných zařízení (TÚNZ) Opava a soustředění vhodných vězňů – odborníků k zajištění jeho činnosti již v průběhu měsíce ledna 1953. Podle hodnocení SNZ k 31.7.1953 bylo dosaženo zvláště dobrých výsledků využitím technických odborníků všeho druhu, zejména v konstrukčních pracích, tvořících úzký profil v některých národních podnicích. Tím byla poskytnuta účinná pomoc ke zvládnutí jejich úkolů, vyplývajících z pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství.¹⁰²

Pracoviště TÚNZ v Opavě se nacházela v Krnovské ulici v areálu bývalé vojenské věznice i v Olomoucké ulici v bývalé soudní věznici. Postupně zde byli zařazováni odsouzení s odborností pro strojírenský, stavební a elektrotechnický průmysl a rovněž odsouzení se znalostí cizích jazyků. Mezi nimi se vyskytovali bývalí ředitelé velkých průmyslových podniků, osoby odsouzené v souvislosti s procesem Slánského a spol., katoličtí aktivisté, vysokoškoláci i bývalí důstojníci. Celkový počet činil přibližně 200 odsouzených. Technikům byly zadávány konstrukční a projektové úkoly nejrůznějšího druhu a překladatelům dodávány zahraniční technické časopisy, z jejichž článků byly čerpány potřebné poznatky k plnění úkolů technického vývoje. Ke stejnému účelu byl dodán i kořistní americký vojenský materiál z korejské války. Odsouzení pracovali zejména pro národní podniky (n.p.): Tatra Kopřivnice, Škoda Plzeň, Adamovské strojírný, Vítkovické železárny, Stavoprojekt, Hutní projekt Ostrava, Ostroj, strojírný ve Žďáru nad Sázavou a zbrojovky v Brně, Uherském Brodu a Strakonících. V letech 1953 – 1954 byla např. vyvíjena automatická převodovka pro n.p. Tatra Kopřivnice a vyráběny přípravky k výrobě součástí samonabíjecí pušky vz. 52 pro Českou zbrojovku n.p. Strakonice. Byla projektována nová sídliště, která měla charakter tzv. socialistického realismu v urbanistice, zpracovávány báňské, hutní a meliorační projekty a sestavovány funkční modely, využívané i pro zahraniční výstavy a později umístěné v Technickém muzeu v Praze. Jednotlivá pracoviště TÚNZ byla ekonomicky napojena na příslušné národní podniky, jejichž styční pracovníci řídili práci odsouzených. Pracovní normy byly postupně zvyšovány a odsouzení byli nuceni k přesčasové práci, na níž záviselo i udělování různých výhod. Pracovalo se 60 hodin týdně a podle potřeby i 10 až 14 hodin denně. Při takovém pracovním zatížení docházelo k nárůstu očních onemocnění v důsledku nedostatečného osvětlení pracovních místností konstruktérů, kresličů a překladatelů, které byly vybudovány z bývalých vězeňských cel. Za vyřešený úkol byli odsouzení odměňováni zpočátku přímo zadávajícími národními podniky, a to diferencovaně, podle stupně své odbornosti. Zaslanoú mzdou jim TÚNZ snížil o srážku k uhrazení

¹⁰² Dušan JANÁK, *Kapitoly o československém vězeňství*, Opava 2002, s. 138.

Národní archiv Praha (NA Praha), fond SSNV, Tajný rozkaz (TR) náčelníka SNZ č. 3/1953 Sb., čl. 21, Organizace podřízených součástí SNZ. TR náčelníka SNZ č. 11/1953 Sb., čl. 57, Směrnice o evidenci vězňů – techniků a odborníků. Zpráva o činnosti SNZ za dobu od 1.9.1952 – 31.7.1953.

nákladů výkonu vazby a trestu a provedl rozúčtování na úložné a kapesné, jehož výše byla závislá na výši výdělku. Později byly odměny za vyřešení zadaných úkolů vypláceny TÚNZ, což se odrazilo ve zvýšení požadavků na přesčasovou práci a uzavírání pracovních závazků. Neplnění stanovené pracovní normy bylo trestáno uložením kázeňského trestu a snížením stravní dávky.¹⁰³

V roce 1957 převzalo řízení TÚNZ Opava ministerstvo vnitra (MV) a zároveň zřídilo další TÚNZ v pankrácké věznici v Praze a trestním ústavu v Plzni. Odsouzení v Opavě byli nuceni pracovat v úkolové mzdě. Za tímto účelem byl pro kreslíče a konstruktéry stanoven počet formátů A 4, které museli denně odevzdávat na konci pracovní doby, jež byla zvýšena z 8 na 10 i více hodin. Pracovalo se v sobotu i neděli dopoledne. Bývalý politický vězeň pan František Suchý z důvodu protestu plnil výkonovou normu na 99,9 %, za což byl opakovaně trestán umístěním do tzv. korekce, zpravidla na 5 dní. Korekcí byla cela samovazby o rozměrech 2x2 m, vysoké 2,5m se zamřížovaným oknem o rozměru 60x60 cm. Byla vybavena pouze dřevěným lehátkem, připevněným k podlaze a záchodovým vědrem. Lůžkoviny – pouze dvě deky byly vydávány na noc. Ke stravě bylo vydáváno na den 300 gramů chleba a šálek teplé vody, zpravidla ráno a večer. Teplá základní dávka vězeňské stravy (snídaně, oběd, večeře) byla poskytována jednou za 3 dny. Vyvádění k vycházkám mimo celu se nekonalo.¹⁰⁴

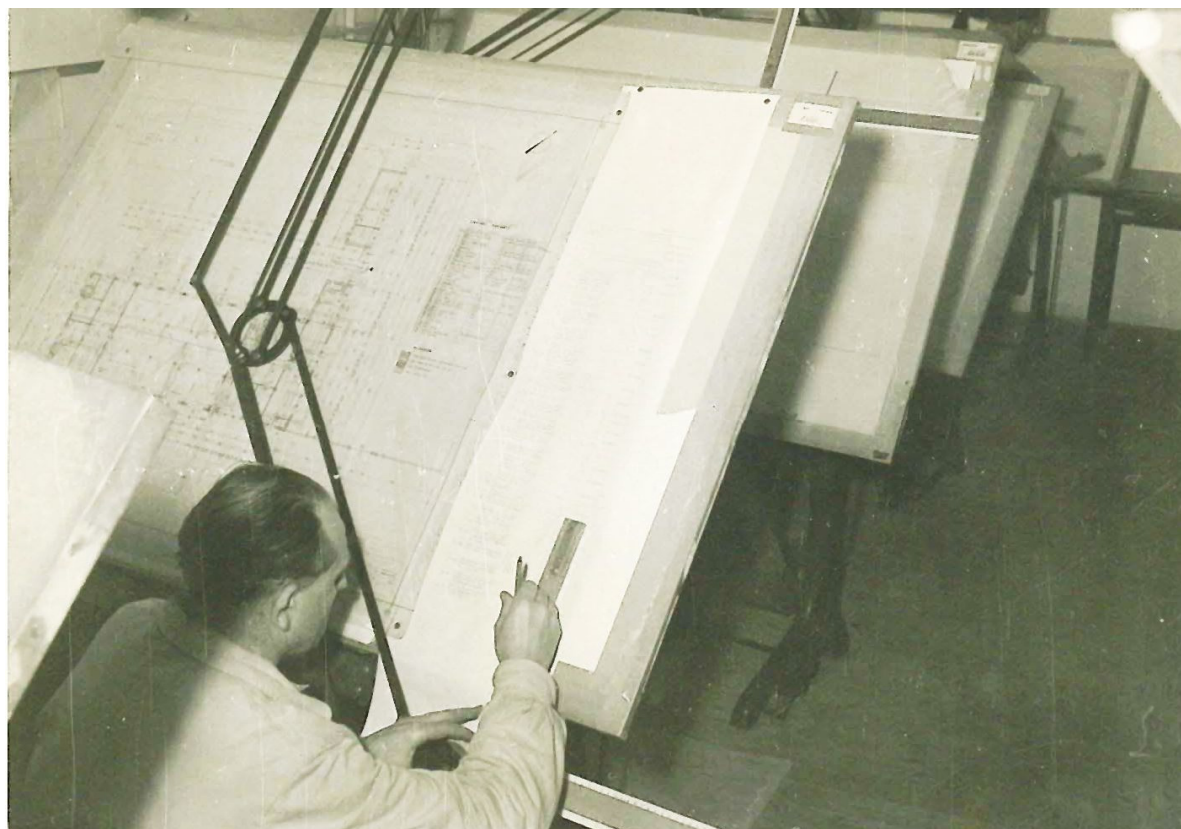
V roce 1959 byli odsouzení technici umístěni v pěti technických odděleních (TO) věznic a nápravně pracovních táborů (NPT), a to ve věznicích v Praze-Ruzyni, Praze – Pankráci a Bratislavě a v NPT Opava, Plzeň a Boreč. Celkem bylo ve všech TO zařazeno průměrně 632 odsouzených. Jejich činnost byla oborově zaměřena především na stavební, strojní a elektrotechnickou (slaboproudou i silnoproudou) projekci a překladatelské práce. V souvislosti s příslušným usnesením vlády k rozšiřování a zkvalitňování půdního fondu byly vytvořeny pracovní skupiny odsouzených ke zpracovávání melioračních projektů. V roce 1959 činila celková hodnota vykonané práce přibližně 46 mil. korun československých (Kčs), z toho podíl stavební projekce činil přibližně 48 %, strojní projekce a konstrukce 35 %, přípravkářské konstrukce 7 % a elektroprojekce 5 %. Zbývajících 5 % na celkové hodnotě vykonané práce zahrnoval překladatelskou práci, báňskou projekci, individuální studie pro chemický průmysl, zemědělský výzkum a ostatní doplňkové práce. Průměrná hodinová produktivita práce byla vzhledem k dosaženým výsledkům překročena z plánovaných 22,- Kčs na 25,72 Kčs. Průměrná měsíční mzda odsouzených dosáhla výše 1.237 Kčs a průměrná hodinová mzda 4,52 Kčs při průměrné pracovní době 273,8 hodin na odsouzeného a měsíc. Nejvíce práce bylo vykonáno pro n.p. Škoda Plzeň (Leninovy závody Plzeň). Zejména byl zpracován

¹⁰³ Jan UHLÍK, *Vězeňství v Opavě v prvých desetiletích po roce 1945*, in: *Časopis České vězeňství* č. 1/1995, s. 33-34.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR (KDH), osobní vzpomínky bývalého politického vězně Františka Suchého, zaznamenané dne 1.4.2004.

¹⁰⁴ Tamtéž; KDH, *Řád pro nápravně pracovní tábory MV*, služební předpis NZ-zákl-II-2, Hlava X, článek 123-128.

projekt 50-ti tunového kalícího stroje, který umožnil kalení válců válcovacích stolic, které bylo do té doby zajišťováno dodavatelsky z Belgie a Německé spolkové republiky. Dále byl zpracován projekt vrtacího stroje, který umožnil s vysokou přesností vrtání velkých a dlouhých obrobků, např. hřídelů turbogenerátorů a další projekty, zaměřené na mechanizaci slévárenské práce.



*Projekční pracoviště technického oddělení ve věznici Praha Pankrác v roce 1959
(foto: Kabinet dokumentace a historie VS ČR).*

V průběhu roku 1959 bylo ve stavební projekci zpracováno a odevzdáno 880 až 890 tématických úkolů. Mezi nimi byl i projekt rekonstrukce a osazení výstavní haly a restaurace, které byly přemístěny do Prahy po ukončení mezinárodní výstavy v Bruselu v roce 1958. Pro spotřební průmysl byl zpracován projekt objektů generátorové stanice k výrobě plynu, používaného při vyrábění televizních obrazovek a skleněných tvárnic pro stavebnictví. Dále byly zpracovány projekty objektů pro zauhlovací zařízení, dehtové hospodářství a čištění odpadních vod s obsahem fenolu. K rozšíření závodu Lahvárny Ústí n.Labem byl zpracován dílčí projekt ocelokonstrukce. Pro hutní sektor byl zpracován projekt kyslíkárny n.p. Nové hutě Klementa Gottwalda v Ostravě – Kunčicích. Neméně významným byl projekt objektu pro průběžnou elektrolytickou měřicí linku na zpracování obalového hlubokotažného plechu, trafopásků, dynamoplechů a legovaných materiálů, jejímž dodavatelem byla rakouská firma. K realizaci projektu byl na žádost n.p. Železářny Stalingrad Třinec přerušen trest odsouzenému projektantovi, aby mohl pracovat přímo na stavbě. Pro uvedený n.p. byl zpracován i složitý projekt trafostanice.

Stavební projekce zabezpečila mimo jiné též úvodní projekt učňovské školy pro n.p. Vítkovické železářny Klementa Gottwalda v Ostravě, projekt rekonstrukce vojenského objektu ke zřízení Maďarského divadla v Komárně a projekt ocelokonstrukce dolu Dukla pro Ostravsko karvinský revír.

Ve strojní projekci byl zpracován projekt linky na povrchovou úpravu hřidelů pro zemědělské stroje, projekt automatu na broušení skleněných ověsů (šatonů) k výrobě lustrů, projekt výrobní linky ke zvýšení produkce plyšových kobereců a projekt kontrolní a řídicí linky pro výrobu keramických dlaždic. V souvislosti s rekonstrukcí hutní základny barevných kovů v Břidličné byly vyprojektovány tři speciální elektrické pece a dávkovací (šaržovací) kolejový vůz s automatickým (tranzistorovým) naváděním. Dále byl vyprojektován kolejový stroj pro válcování vnitřních a vnějších ploch potrubí pro n.p. Válcovny trub Chomutov. Originálním řešením se stal projekt automatizovaného licího agregátu na výrobu litinového potrubí, využívaného zejména v bytové výstavbě.

V elektrotechnické projekci byly vyřešeny 2 významné úkoly pro n.p. Tesla Praha. Byl zpracován projekt a zhotoven prototyp fotokalibračního zařízení k nastavování vlnových délek vysilačů s velmi vysokou přesností a dále studie zařízení pro rázové a vibrační zkoušky elektronek zvláštní kvality (jakosti) s cílem podstatně snížit pravděpodobnost poruch v přístrojích pro automatizaci, měřící techniku a vojenskou techniku.

V oboru báňských projektů se stal nejvýznamnějším projekt na rozšíření velkodolu Obránců míru pro Severočeský hnědouhelný revír, který byl technickou komisí Severočeských uhelných dolů hodnocen jako práce nejvyšší kvality. V rámci zemědělského výzkumu byla prováděna stimulace rostlin se zaměřením na zvýšení zemědělské produkce. Bylo provedeno celkem 800 nádobových a 400 záhonových (záhumenkových) pokusů. O výsledky těchto pokusů údajně projevila velký zájem bulharská Akademie zemědělských věd.¹⁰⁵

Ke zřízení TO ve věznici MV v Praze Pankráci byly využity prostory pod bývalou vězeňskou kaplí a přistavěny dva objekty ke stávajícím objektům pracovišť podél západní ohradní zdi. V roce 1959 zde byly vyhotoveny projekční práce v celkové hodnotě 17,197.000 Kčs. Byly vypracovány i dílčí projekty pro zahraniční zakázky, např. projekt hlubinné pece pro hutní základnu v Indii a projekty k vybudování cementáren v Egyptě, Iráku a Brazílii. Součástí TO bylo vývojové středisko k praktickému ověřování různých technických návrhů. Nelze opomenout zhotovení prototypu přístroje k automatickému počítání mincí všech velikostí, který byl objedнан Státní bankou československou v Praze. Ze vzpomínek pamětníka, bývalého vězně Jiřího Sochora vyplývá, že v prostorách pod bývalou vězeňskou kaplí byli s techniky společně ubytováni i věznění lékaři, kteří pracovali v pankrácké nemocnici a věznění malíři, včetně bývalého německého generála Rudolfa Toussainta a Vratislava Číly, kteří malovali obrazy často na politickou

¹⁰⁵ KDH, Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky československé v roce 1959, ministerstvo vnitra – Správa nápravných zařízení, čj. SNZ-0020/1960, s.53-58.

objednávku. K těmto odsouzeným měl přístup jen určený dozorce, náčelník věznice a referenti TO, kteří jim zadávali práci, což snižovalo riziko možného šikanování.



*Vývojové středisko technického oddělení ve věznici Praha Pankrác v roce 1959
(foto: Kabinet dokumentace a historie VS ČR).*

Do TO ve věznici MV Praha Ruzyně byli soustředěni především odsouzení výtvarníci, jejichž činnost byla zaměřena na propagaci MV. Přípravovali panely, popř. i sochy k různým tematickým výstavám, souvisejícím s činností pohraniční stráže, veřejné bezpečnosti (VB) a státní bezpečnosti (StB), které byly určeny pro veřejnost. Kromě toho připravovali všechny výstavy též pro Ústřední výbor Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP). NPT Boreč s TO byl zřízen v roce 1955 za účelem zaměstnávání odsouzených v okrese Liberec. Odsouzení pracovali jak v rostlinné, tak v živočišné výrobě. V rámci výzkumného programu ministerstva zemědělství na úseku mechanizace byl proveden na Státním účelovém statku Žabice provozní pokus třífázové sklizně obilovin. K pokusu byl použit komplex strojů a zařízení, jejichž provoz, úpravy a opravy zajišťovali výhradně odsouzení. Výsledek provozního pokusu byl hodnocen velmi příznivě, neboť došlo ke snížení provozních nákladů a ztrátových časů.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 46-47, příloha – fotodokumentace.

Přehled vězeňský zařízení A-I [on-line], [citováno 25. 1. 2010],

http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_09_01.php

Eduard VACEK, *Vzpomínka z Pankráce*, In: Historická penologie č. 1/2007, Praha 2007, s. 49-51.



Odsouzení výtvarníci ve věznici Praha Ruzyně (foto: Kabinet dokumentace a historie VS ČR).

Ke koordinaci a efektivnímu využívání činnosti technických oddělení vzniklo v roce 1956 Technické byro MV (TB MV). Jeho členy se stali odborníci různých rezortů a sekretářem – tajemníkem byl nejprve pracovník sekretariátu ministra vnitra, později Správy nápravných zařízení MV. Roku 1957 byl schválen statut a složení TB MV, jakož i systemizace TO s předpokládaným stavem 1000 odsouzených odborníků. Tento stav poklesl v roce 1963 na 200 odborníků, včetně 21 překladatelů.¹⁰⁷

V roce 1960 byla udělena amnestie prezidenta republiky též politickým vězňům a v důsledku propuštění převážné většiny odsouzených techniků a dalších odborníků byla zrušena TO s výjimkou TO v NPT Plzeň Bory. Zde odsouzení nadále pracovali pro n.p. Kovofiniš Ledec nad Sázavou a řešili úkoly související s povrchovou úpravou plechů niklováním, chromováním a leštěním. Další odsouzení projektovali pro n.p. Škoda Plzeň a zajišťovali další zakázky, např. na základě zadání Hutního projektu v Praze zkonstruovali zařízení k odstředivému lití trubek pro Železářny Králův Dvůr. Po další amnestii prezidenta republiky v roce 1965 ukončilo činnost i TO v NPT Plzeň Bory. Zbylí odsouzení – konstruktéři byli přemístěni do NPT Valdice a zařazeni na pracoviště MV a do NPT Leopoldov na Slovensku, kde pracovali na výrobní lince Bratislavských elektrotechnických závodů (BEZ). Příslušná správa státní bezpečnosti pro operativní

¹⁰⁷ ABS, f. A 5, inv. j. 404, Zpráva o tématických prověrkách vývojových středisek při TO MV Praha a TO MV Plzeň Bory.

techniku řídila pracoviště MV v NPT Valdice jako specializované technické a vývojové zařízení s názvem OTK středisko 440 „Mechanika“. Hlavní náplní výroby byly různé přístroje a pomůcky pro orgány rozvědky a kontrarozvědky, příslušníky StB, kriminální služby a VB. Výrobní program zahrnoval nejrůznější specializované a především miniaturizované předměty, např. části telefonních ústředěn, odposlechová zařízení (v podobě tužky se zabudovaným mikrofonom), nahrávací aparaturu (magnetofony) a trezorové zámky. Lze říci, že na tomto pracovišti bylo možno vyrobit cokoli a dokonce v roce 1979 zde byla zhotovena v omezeném počtu (cca 100 ks) oficiální pamětní medaile Federálního ministerstva vnitra k 25. výročí založení pracoviště „Mechanika“. Pracovalo zde 100 – 150 kvalifikovaných odsouzených v jednosměnném provozu a časové mzdě, což je zvýhodňovalo na rozdíl od ostatních odsouzených, kteří museli plnit stanovené výkonové normy. Navíc měli pravidelně volno o sobotách a státem uznaných svátcích. Řídící personál tvořilo přibližně 30 zaměstnanců MV, z nichž 2 zaměstnanci v týdenních intervalech vykonávali dozorčí službu na pracovišti. Vězeňský personál NPT a později Nápravně výchovného ústavu (NVÚ) Valdice měl do prostorů pracoviště omezený přístup. Ještě v roce 1989 bylo na tomto pracovišti zařazeno 150 odsouzených, vyčleněných pro Technickou správu Federálního ministerstva vnitra Praha.¹⁰⁸

Nelze vyloučit, že při výzkumné, projekční a konstrukční činnosti odsouzených, vykonávané v působnosti MV až do roku 1989, byly využívány též odborné poznatky získávané za pomoci prostředků průmyslové špionáže. Např. v roce 1958 tehdejší ministr vnitra Rudolf Barák informoval Politické byro Ústředního výboru KSČ o činnosti vědeckotechnické rozvědky, zejména v oblasti chemického a elektrotechnického průmyslu, s cílem získat poznatky o nových technologiích, jejichž využití by prospělo národnímu hospodářství. Náležitá bezpečnostní opatření ve vybraných vězeňských zařízeních a závazek mlčenlivosti o skutečnostech, souvisejících s výkonem trestu odnětí svobody, který odsouzení podepisovali před propuštěním na svobodu, byly zárukou utajení přísně střežených informací. Ukazuje se, že ani s odstupem času nebudou odtažena fakta, týkající se odborných poznatků, získaných vědeckotechnickou rozvědkou a využívaných ve výzkumné, projekční a konstrukční činnosti odsouzených.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948 – 1989*, in: Historická penologie č. 5/2004, Praha 2004, s.2..

KDH, osobní vzpomínky bývalého politického vězně Františka Suchého, zaznamenané dne 1.4.2004. Josef FROLÍK, *Špión vypovídá*, Praha 1990, s. 235, 236, 312.

Josef NEJEDLÝ, *Medaile Mechanika Valdice 1954 - 1979*, in: Historická penologie č.2/2008, Praha 2008, s. 40 – 45.

KDH, *Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1989*, ministerstvo spravedlnosti ČSR – správa Sboru nápravné výchovy, č.j.: SSNV – 02057/2505 – 88 ze dne 20.12.1988, s. 38.

¹⁰⁹ NA Praha, fond ÚV KSČ, sv. 172, a.j. 234, Činnost vědeckotechnické rozvědky ve IV. čtvrtletí 1957. Pavel BLAŽEK – Milan KOUKAL, *Spisy průmyslové špionáže zůstanou tajné*, in: Právo, 15.2.2003, s. 5.

Použité prameny a literatura:

Národní archiv (NA) Praha:

- fond SSNV, tajné rozkazy náčelníka SNZ, 1953.
- fond ÚV KSČ, sv. 172, a.j. 234.

Archiv bezpečnostních složek (ABS) Brno – Kanice, fond A2/1, inv.j. 352.

ABS Praha, f. A 5, inv. j. 404.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- Osobní vzpomínky bývalého politického vězně Františka Suchého zaznamenané dne 1.4.2004.
- Řád pro nápravně pracovní tábory MV, služební předpis NZ-zákl-II-2.
- Činnost nápravných zařízení ministerstva vnitra republiky československé v roce 1959, ministerstvo vnitra – Správa nápravných zařízení.
- Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1989, ministerstvo spravedlnosti ČSR – správa Sboru nápravné výchovy.

Přehled vězeňský zařízení A-I [on-line], [citováno 25. 1. 2010],

http://www.totalita.cz/seznamy/seznamy_09_01.php

Pavel BLAŽEK – Milan KOUKAL, *Spisy průmyslové špionáže zůstanou tajné*, in: Právo, Josef FROLÍK, *Špión vypovídá*, Praha 1990 15.2.2003.

Dušan JANÁK, *Kapitoly o československém vězeňství*, Opava 2002.

Dušan JANÁK – Aleš KÝR, *Nástin vývoje československého vězeňství v letech 1948 – 1989*, in: Časopis Historická penologie č. 5/2004, s.2.

Karel KAPLAN – Pavel PALEČEK, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001.

Aleš KÝR, *Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945-1955*, In: Sborník Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945-1955.

Josef NEJEDLÝ, *Medaile Mechanika Valdice 1954 - 1979*, in: Historická penologie 2/2008, Praha 2008.

Jacques ROSSI, *Encyklopedie gulagu*, Praha 1999.

Jan UHLÍK, *Vězeňství v Opavě v prvních desetiletích po roce 1945*, In: Časopis České vězeňství č. 1/1995.

Eduard VACEK, *Vzpomínka z Pankráce*, In: Časopis Historická penologie č. 1/2007.

Řečníci – advokáti v předbělohorských městech

Ondřej Hladík

„Má pak býti řečník muž dobrý a na své poctivosti zachovalý, tak aby upřímně lidi v jich spravedlnosti zastával a ne aby je prodával“.¹¹⁰

Stejně jako dnes, ani v minulosti nebylo jednoduché vést soudní spor tak, aby se postižený domohl svého práva. V raném novověku navíc vše komplikoval hojně rozšířený formalismus, častokrát vedoucí k pokutě za pohrdání soudem či ztrátě celé pře kvůli přeroku. Mnoho absolventů právnické fakulty (a nejen jich) proto při rozhodování o své budoucí kariéře zvolilo dráhu obhájců jedné ze zúčastněných stran. Ti pak zastupovali své klienty a vedli celý proces od jeho počátku při podání žaloby, přes možné odvolání k apelačnímu soudu, až k ne vždy vítěznému konci.

Řečníci – dnes by bylo možné říci advokáti, se tak stávali váženými a uznávanými osobnostmi patřícími mezi společenské elity. Vzhledem k jejich důležitosti na ně pamatovala i městská práva. Základní charakteristiku vlastností potřebných k výkonu tohoto povolání, pocházející z pera autora městských práv Pavla Kristiána z Koldína, je možné nalézt již v úvodu tohoto článku. Avšak řečnictví má v českém právu delší historii. Již od středověku se řečník objevoval jako zástupce aktérů sporu před zemským soudem. Vladislavské zřízení zemské jeho úlohu kodifikovalo v kapitole „*vo soudu*“ takto: „*A když přijde naň a zavolají, má do šraňkuov s přáteli vstúpiti a žalobu kázati řečníku čisti.*“¹¹¹ Tato specifikace pravděpodobně navazuje na starší právní postupy, neboť o úřadu zemského řečníka se zmiňuje rovněž Viktorín Kornel ze Všehrd, jenž jej spojuje s funkcí deklamátora předčítajícího žalobu.

Naproti tomu obě úpravy městského práva sepsané v 16. století se podrobně zabývají povinnostmi řečníka jako obhájce během soudního stání. Starší práce Brikcího z Licka z roku 1536 přináší základní pravidla, která později využil také Koldín. Zásadní je důraz na morální bezúhonnost a spolehlivost všech zájemců o výkon řečnické praxe. Oba autoři se shodují také v tom, že ženy tuto práci vykonávat nesmějí.¹¹² Přesto se v Brikcího zákoníku objevují dva zajímavé momenty. Jedním je odepření práva na řečníka recidivistovi nebo obávanému zločinci: „*Opět zjevnému zločinci, by pak žádal ustavičně řečník má odepřín býti.*“¹¹³ V druhém případě

¹¹⁰ Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království Českého Pavla Kristiána z Koldína* (dále jen KOLDÍN), článek B XXV Praha 1876.

¹¹¹ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 2008, odst. 19, s. 114.

¹¹² „*Ženy by pak byly rozšafné i výmluvné, však se k řečňování připustiti nemají.*“ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Brikcího z Licka Práva městská* (dále jen BRIKČÍ), kap. 3, artikul XIII, Praha 1880.

„*Ženám řečňování při soudech právy se zapovídá. A toliko v vlastních jejich přech toho se jim propůjčuje.*“ KOLDÍN, B XXVI.

¹¹³ BRIKČÍ, kap. 3, artikul XII.

přibližuje, jak málo stačilo k tomu, aby se sporná strana dopustila „zpletené žaloby nejistého rozumu“. Pokud by tedy žalobce nedodržel přesnou formulaci a nejdříve prohlásil „*Pane rychtáři, tak mi velkou ránu dal*“, s tím, že tvrzení později změnil: „*tak mě těžce ranil, že jsem o život skrze to přišel...*“, ztratil okamžitě celou při.¹¹⁴

Soud na Novém Městě pražském v posledních dvaceti letech 16. století již plně využíval právní úpravy Koldínovi. V ní byl obsažen mimo jiné podrobný etický kodex řečníka, jenž nesměl pod hrozbou hrdelního trestu nijak škodit svým klientům, například domluvou s protistranou či poskytováním informací o způsobu vedení procesu a podobně. Zákon pamatoval i na případy, kdy došlo v důsledku nevhodného způsobu vedení obhajoby k poškození klienta. Pokud měl postižený pocit, že mu řečník záměrně uškodil svým vystupováním, mohl celou situaci ještě zachránit, ale musel se proti němu odvolat přímo v průběhu soudní pře. Pozdější reakce již neměla žádný smysl: „*A kdož by toho tu hned in continenti a na ten čas před soudem neučinil, potomně prostým odepřením svým, že toho řečníku svému mluvit neporučil, odbýti toho nemůže*“.¹¹⁵

Je samozřejmé, že ani tehdejší advokáti nepracovali zdarma. Proto je součástí citovaných ustanovení městského práva přehledný rozpis maximálních částek, které směli požadovat v závislosti na charakteru soudního sporu (počítáno v kopách grošů českých). Na prvním místě je třeba jmenovat pře o majetek, ze něž náležela řečníkům odměna dvě a půl kopy za každých vysouzených 100 kop. Při sumách přesahujících tisíc kop pak činilo tehdejší palmáre 25 kop. Nárek cti a mord přinesl obhájci pět kop. Rvačky, zranění, „*zchromení*“, společně s dalšími výtržnostmi přišly klienty na dvě kopy. Avšak zde Koldín učinil výjimku pro nemajetné obyvatele města, za něž částku uhradila městská rada, což v dalším odstavci rozšířil na všechny soudní spory. Taktéž nikomu nezakazoval zastupování „*z přátelství*“ zdarma nebo naopak přijímání vyšších dobrovolných darů.¹¹⁶

Stejně jako v jiných oblastech městského práva přinášela tato podrobně zpracovaná ustanovení nejedno úskalí, vycházející ze snahy lidí o jejich obejití. V praxi docházelo například ke zneužívání institutu advokáta „*ex-offo*“, neboť nemajetní účastníci sporu mohli požádat o přisedícího „*pána z lavic*“. Často si pak vybírali soudce, u něž se domnívali, že jim je nejméně nakloněn. Zvolený obhájce totiž následně nesměl hlasovat o rozsudku.¹¹⁷

Rovněž řečníci, přes hrozící hrdelní tresty, překračovali své pravomoci. Příkladem mohou být dva významní právníci, působící v posledním desetiletí 16. století na Novém Městě pražském. O nich se dochovaly zprávy svědčící proti jejich profesionalitě. Prvním z nich byl Jiří Přestický ze Šorfenberka. Tento významný představitel novoměstských elit a příznivec pražské akademie vstoupil do veřejného

¹¹⁴ BRIKČÍ, kap. 3, artikul XV.

¹¹⁵ KOLDÍN, B XXIV – B XXXIII.

¹¹⁶ KOLDÍN, B XXXIII.

¹¹⁷ JÍŘÍ KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, Praha 1967, s. 180 – 181.

povědomí roku 1590, kdy se účastnil investitury probošta koleje krále Václava.¹¹⁸ Přestože úspěšně budoval svojí kariéru jako právní zástupce pražského vysokého učení, měl při výkonu advokátní praxe mnoho problémů spojených s porušováním městských práv a profesní etiky. V několika případech nejprve nabídl své služby jedné sporné straně, nechal si zaplatit a po zjištění všech potřebných informací v soudním sporu zastupoval protistranu nebo jí alespoň za úplatu podával zprávy o krocích, které proti ní budou podniknuty. Důsledkem tohoto jednání byl mimo jiné zákaz činnosti u pražské konzistoře. Avšak dopustil se ještě závažnějšího skutku. V novoměstské knize svědomí z let 1585 až 1594 vypovídají svědci o jeho konfliktu s Janem starším Popelem z Lobkovic na Točnicku a Nové Bystřici, jenž roku 1587 vyvrcholil založením požáru v Žebráku.¹¹⁹ Tím se dopustil jednoho z nejtěžších hrdelních zločinů, avšak trestu unikl a zemřel v roce 1607, jako vážený obyvatel Nového Města pražského.

Druhý případ ukazuje spíše na problém mravní bezúhonnosti raně novověkého advokáta. Aktérem se stal Jáchym z Těchenic, který pokračoval ve stopách svého otce řečníka Matouš z Těchenic a roku 1581 se zapsal na pražskou akademii. O deset let později je již uváděn jako „*orator ad judicia Regni Bohemie*“ a roku 1594 se zúčastnil obléhání uherského Rábu. Po návratu pokračoval v právnícké činnosti jako advokát. Proslul jako vynikající znalec práva a obratný řečník. Avšak byl vyhlášen také svým alkoholismem v jehož důsledku spáchal mnoho výtržností, násilností vedoucích k těžkému ublížení na zdraví. Jeho trestná činnost vyvrcholila dokonce vraždou. Trestům se však vyhnul, snad právě díky známostem spojeným s velkou oblibou v právníckých kruzích.¹²⁰

O rozšířenosti nepoctivých advokátů svědčí i to, že se objevují v dobových literárních dílech. Výmluvným příkladem je satirická báseň „*In iure oratores sunt hominum voratores*“ od Mikuláše Dačického z Heslova z jeho sbírky Prostopravda. V ní na účet těchto nepoctivců zcela nevybíravě říká:

„Každý jse vystříhej toho,
by nepotřeboval mnoho
práv světských s jeho řečníky,
škodlivými nájemníky.
Neb nouze řečníky rodí
a z toho jse lháři plodí“

Po úvodním varování čtenáře pokračuje v popisu důvodů vedoucích ke kariéře řečníka:

¹¹⁸ Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě IV.*, Praha 1973, s. 269.

¹¹⁹ Archiv hl. m. Prahy, Liber testimoniorum 1585 – 1594, Sbírka rukopisů 1310 – 1994, sign. 1122, f. 64v – 68r.

¹²⁰ Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě V.*, Praha 1982, s. 338.

*„Těžko rukama dělati,
lechčeji hubou hejbat.
Nechce jse k řemeslu znáti,
rači bude z peněz lháti.“*

Následuje nastínění všeobecně známé nelichotivé pověsti a jejich schopnosti získat z lidí peníze jakýmkoliv způsobem, k čemuž jim dopomáhalo řečnické nadání:

*„Dobře říkají Poláci,
že řečníci jsou štěkavci.
Jako psi hryžou i dáví,
že to jejich pluh jest, praví.
Jazyk jest jejich radlice,
umít vyvorat z truhlice.“*

A s blížícím se závěrem básně přichází moralizující výhružka posmrtných muk, čekajících na všechny nepoctivé advokáty:

*„To pravila jejich teta,
paní Dorota, Kedruta,
tvrdila to i Marketa
a svědčila paní Běta,
potom sešla s toho světa,
že čert řečníky peklo vymetá.“¹²¹*

Jak je vidět, advokáti nemívali v raném novověku, stejně jako v současnosti jen to nejlepší jméno. Mikuláš Dačický ve své satíře navíc spolehlivě ukázal, že důvody tohoto pohledu na tehdejší řečníky a dnešní obhájce se v průběhu staletí příliš nezměnil. Je to zejména jejich nepoctivost a snaha o rychlý zisk, mnohdy spojený s korupcí, přičemž nelze opomenout ani vystupování v podezřelých kauzách. Na druhou stranu nelze tvrdit, že tomu tak opravdu bývalo vždy, neboť mnoho takových případů vzniklo jen na základě pomluv a lidské závisti. To je koneckonců další jev provázející lidskou společnost po celá staletí.

Použité prameny a literatura:

Archiv hl. m. Prahy, Liber testimoniorum 1585 – 1594, Sběrka rukopisů 1310 – 1994, sign. 1122

Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská království Českého Pavla Kristiána z Koldína*, Praha 1876.

¹²¹ Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, *Prostopravda* [on-line], HTML ed., [citováno 28. 8. 2009], <http://texty.citanka.cz/dacicky/pro1-37.html>

Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Brikcího z Licska Práva městská*, Praha 1880.

Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské*, Praha 2008.

Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, *Prostopravda* [on-line], HTML ed., [citováno 28. 8. 2009], <http://texty.citanka.cz/dacicky/pro1-37.html>

Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě IV.*, Praha 1973.

Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě V.*, Praha 1982.

Jíří KLABOUC, *Staré české soudnictví*, Praha 1967.

Lukáš PALEČEK, Pamětní kniha plzeňské věznice z roku 1926	1
Alena KAFKOVÁ , Cesta ke vzniku generálního ředitelství VS ČR (1865 – 1965)	9
Ondřej HLADÍK, Justiční statky a hospodářská pomoc UNRRA	27
Aleš KÝR, Odborná činnost odsouzených v technických odděleních ministerstva vnitra	49
Ondřej HLADÍK, Řečníci – advokáti v předbělohorských městech	59

Dosud vyšla čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<http://www.ivvs.cz/?m=6&s=7&typ=sub>
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/ke-stazeni-112/historicka-penologie-1224/>

KABINET DOKUMENTACE A HISTORIE VS ČR

Soudní 1672/1a, P.O.Box 3, 140 67 Praha 4

Redaktor: Bc. Ondřej Hladík

Telefon: +420 244 024 711

Fax: +420 244 024 713

E-mail: ohladik@grvs.justice.cz